

UNIVERSITY
OF
JOHANNESBURG

COPYRIGHT AND CITATION CONSIDERATIONS FOR THIS THESIS/ DISSERTATION

- Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.
- NonCommercial — You may not use the material for commercial purposes.
- ShareAlike — If you remix, transform, or build upon the material, you must distribute your contributions under the same license as the original.

How to cite this thesis

Surname, Initial(s). (2012) Title of the thesis or dissertation. PhD. (Chemistry)/ M.Sc. (Physics)/ M.A. (Philosophy)/M.Com. (Finance) etc. [Unpublished]: [University of Johannesburg](https://ujdigispace.uj.ac.za). Retrieved from: <https://ujdigispace.uj.ac.za> (Accessed: Date).

**EEN VERGELIJKING TUSSEN HISTORISCH VERWANTE
NEDERLANDSE EN AFRIKAANSE IDIOMEN**

door

STEFAN COOLEN

Voorgelegd ter gedeeltelijke vervulling van de vereisten
voor de graad

MAGISTER IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

in

AFRIKAANS

in de

FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

aan de

RANDSE AFRIKAANSE UNIVERSITEIT

STUDIELEIDER : PROF. C.J. CONRADIE

MAART 1991

Opgedragen aan mijn Duitse en Afrikaanse buurmeisies
Wilma en Jakoba

INHOUDSTAFEL

WOORD VOORAF	1
ABSTRACT	2
1. INLEIDING	3
1.1. DOELSTELLINGEN EN METHODE	3
1.2. LINGUISTISCHE ACHTERGROND	5
1.2.1. Definiëring van idioom	5
1.2.1.1. Idioom	5
1.2.2. Het begrip idioom tegenover verwante begrippen	8
1.2.2.1. Het spreekwoord	8
1.2.2.2. De spreuk	10
1.2.2.3. Het gevleugelde woord	11
1.2.2.4. Het cliché	11
1.2.3. Kenmerken van idiomatische structuren	12
1.2.3.1. Morfologische kenmerken	12
1.2.3.1.1. <i>Wijziging van het zelfstandig naamwoord</i>	12
1.2.3.1.2. <i>Wijziging van de werkwoordscomponent</i>	13
1.2.3.1.3. <i>Wijziging van de adjectiefscomponent</i>	14
1.2.3.2. Syntactische kenmerken	14
1.2.3.2.1. <i>Uiteenplaatsbaarheid</i>	15
1.2.3.2.2. <i>Vervangbaarheid</i>	15
1.2.3.2.3. <i>Weglaatbaarheid</i>	16
1.2.3.3. Semantische kenmerken van idiomatische uitdrukkingen	16
1.2.4. Vormeigenschappen	18
1.2.4.1. Innerlijke vormverschijnselen	18
1.2.4.2. Uiterlijke vormverschijnselen	19
1.2.5. Idioomtypes	20
1.2.5.1. Syntactische idiomen	20
1.2.5.2. Semantische idiomen	22
1.2.5.3. Fonologische idiomen	22
1.2.5.4. Morfologische idiomen	23
1.2.5.5. Lexicale idiomen	23
1.2.6. Herkomst, ontstaan en verdwijning van idiomen	24
1.2.6.1. Inleiding	24
1.2.6.2. Overgeleverde vormen	24
1.2.6.3. Taalbeïnvloeding	25

1.2.6.4. Vreemde invloed	26
1.2.6.5. Verouderde vormen	27
1.2.6.6. Wijziging van idiomen	28
1.3. SAMENVATTING	31
2. BESPREKING VAN DE VERSCHILLEN TUSSEN NEDERLANDSE EN AFRIKAANSE IDIOMEN	32
2.1. LEXICALE VERSCHILLEN	32
2.1.1. Veranderde levensomstandigheden	32
2.1.2. Het verloren gaan van de oorspronkelijke voorstellingsinhoud	35
2.1.3. Het Nederlands woord is bekend, maar doet vreemd aan in deze context	39
2.1.4. Louter lexicale vervanging	42
2.1.4.1. Begripsvervanging	42
2.1.4.2. Werkwoordsvervanging	44
2.1.4.2.1. Nederlands <u>hebben</u> X Afrikaans <u>wees</u>	44
2.1.4.2.2. Nederlands handelingswerkwoord X Afrikaans <u>wees</u>	45
2.1.4.2.3. Het Afrikaans en het Nederlands gebruiken een verschillend werkwoord	45
2.1.4.2.4. Voorzetselvervanging	46
2.2. SYNTACTISCHE VERSCHILLEN	47
2.2.1. Het Nederlands heeft een datiefconstructie	47
2.2.2. Afrikaanse uitbreiding	47
2.2.3. Afrikaanse vereenvoudiging	49
2.2.4. Omgekeerde volgorde van woorden, zinsdelen en zinstukken	50
2.2.5. Andere syntactische verschillen	52
2.3. MORFOLOGISCHE VERSCHILLEN	55
2.4. MORFO-SYNTACTISCHE VERSCHILLEN	55
2.5. SEMANTISCHE VERSCHILLEN	57
2.6. SAMENVATTING	59
3. IDIOMEN IN VERBAND MET HET ZEEMANSLEVEN EN DE SCHEEPVAART	60
3.1. SCHEEPVAARTIDIOMEN BIJ STOETT	61
3.2. SCHEEPVAARTIDIOMEN IN DE AFRIKAANSE IDIOMVERZAMELINGEN	64
3.3. BESLUIT	66
4. INDEX VAN DE BESPROKEN NEDERLANDSE EN AFRIKAANSE IDIOMEN	68
5. SAMENVATTING EN BESLUIT	72
SAMEVATTING	75
6. LITERATUURLIJST	77

WOORD VOORAF

Met die beëindiging van die skripsie gaan my welgemeende dank aan :

- die Departement van Nasionale Opvoeding in Pretoria vir die toekenning van die beurs wat my in staat gestel het om 'n jaar lank aan RAU te studeer
- my promotor, prof. dr. J. Conradie, vir die inspirerende gesprekke, die daadwerklike belangstelling, en die hulp én vryheid wat hy aan my verleen het by die uitwerking van die onderwerp
- Prof. dr. Johl en die departement Afrikaans vir die vriendelike verwelkoming en belangstelling wat my baie gou laat tuisvoel het by die departement
- Dr. Du Plessis van die Suid-Afrikaanse Ambassade in Brussel en sy voorganger meneer Hurter, vir die vlotte voorbereiding van my dossier
- Prof. en mevrou Heyns, my Suid-Afrikaanse ouers, wat die vliegtuig met my aankoms ingewag het, met my vertrek afgesien het, my tussenin bederf het met hulle gasvryheid en my in die korte tydspan 'n groot deel van hulle pragtige land gewys het
- Dr. Yvette Stoops vir die interessante gesprekke en informasie oor die Suid-Afrikaanse universiteite
- Mevrou Myriam Strobbe vir die versorgde tikwerk
- Suid-Afrika ten slotte, vir die warme gasvryheid en die unieke ervarings wat die jaar vir my onvergeetlik gemaak het.

Stefan Coolen

1 Maart 1991

ABSTRACT

In this survey a comparison is drawn between a number of historically related yet distinguishing Afrikaans and Dutch idioms. These idioms tend to differ within the lexical, syntactic, morphologic and semantic fields. Before attempting a description and discussion of the differences, the introduction is devoted to the concept of 'idiom' itself : definition, features, form characteristics, types, related concepts, origin and development.

Following this theoretical introduction, the idioms are categorized according to their differences. The majority of these differences can be detected in the lexical field : they can be attributed to factors such as altered living conditions, the disappearance of the original meaning or the unfamiliar effect of the Dutch word within the idiom context. The syntactic differences are yet another important category. This category contains idioms that still have a dative construction in Dutch. In some cases Afrikaans has embroidered the content of the Dutch idiom with new elements, or to the contrary, as seen in other instances, shortened and simplified it. Furthermore, the syntax of a number of Afrikaans idioms deviates syntactically from their Dutch counterparts. Finally, a number of unrelated syntactic differences are found.

The differences as far as the morphological category is concerned are limited and only a few cases can be pointed to. More differences are found in the morpho-syntactic category. This category deals with Dutch conjunctives and genitives that are replaced in Afrikaans and with words that have undergone a shift of function.

Finally a look was also cast upon how well idioms related to the sailor's life and shipping are preserved in the Afrikaans idiom collection.

In conclusion, it can be said that important differences occur between Dutch and Afrikaans idioms. The majority of these changes are functional : archaic or obsolete concepts or constructions had to be renewed in order to accord to the new circumstances, otherwise the whole idiom would run the risk of becoming obsolete.

1. INLEIDING

1.1. DOELSTELLINGEN EN METHODEN

Iedereen weet dat een groot gedeelte van de Afrikaanse idioomvoorraad erfgoed is. Net als het grootste deel van de Afrikaanse woordenschat is die voorraad van het 17e-eeuwse Nederlands afkomstig. Waar de levensomstandigheden dezelfde waren hebben de kolonisten dezelfde woordvormen en uitdrukkingen gebruikt, maar de nieuwe omgeving en veranderde levensomstandigheden hebben tot wijziging of zelfs verloren gaan van bestaande idiomen geleid. Tegelijkertijd zijn er op Afrikaanse bodem echter ook talloze nieuwe scheppingen ontstaan.

In dit onderzoek worden een aantal historisch aan elkaar verwante Nederlandse en Afrikaanse idiomen met elkaar vergeleken, die in vorm zowel als in toepassing overeenkomst vertonen maar toch op lexicaal, syntactisch, morfologisch en semantisch gebied verschillen. De verschillen worden beschreven en zover als mogelijk verklaard.

Het weze benadrukt dat slechts die verschillen worden behandeld die het gevolg zijn van veranderde levensomstandigheden, een geïsoleerd bestaan of vreemde beïnvloeding door andere woorden, alle verschillen die niet inherent zijn aan de verschillen tussen het Nederlands en het Afrikaans. Alle verschillen die dus te verklaren zijn naar aanleiding van grammaticale, lexicale, syntactische of morfologische verschillen tussen de twee talen worden buiten beschouwing gelaten.

Een paar voorbeelden : op grammaticaal gebied wordt geen rekening gehouden met de opheffing van getals- of persoonsverschil, de vereenvoudiging van het voltooid deelwoord en de verdwijning van het imperfectum in het Afrikaans. Op lexicaal gebied worden idiomen met equivalenten zoals hoofd - kop, veel - baie, steen - klip, plaats - plek, enz., buiten beschouwing gelaten. Op syntactisch gebied wordt geen rekening gehouden met de dubbele ontkenning in het Afrikaans. En tenslotte worden spellingsverschillen natuurlijk ook niet behandeld.

Als uitgangspunt voor deze studie werd voornamelijk gebruik gemaakt van de idioomverzamelingen van D.F. Malherbe (1924) voor het Afrikaans en F.A. Stoett (1923) voor het Nederlands omdat in deze werken getracht wordt om langs histo-

rische weg een verklaring te geven. Malherbe vermeldt bovendien ook dikwijls het Nederlandse equivalent, zodat verschillen gemakkelijk op te sporen zijn.

Vooraleer deze verschillen besproken worden, wordt eerst de aard van idiomatische verschijnselen behandeld : definiëring verwante begrippen, kenmerken, vormeigenschappen, types en herkomst en ontstaan van idiomen.

Daarna worden de Nederlandse en Afrikaanse idiomen besproken en volgens hun verschillen in lexicale, syntactische, morfologische, morfosyntactische en semantische categorieën ingedeeld. Als een idioom op verschillende gebieden afwijkt, wordt het in elke toepasselijke categorie apart besproken.

Vervolgens worden een aantal idiomen bekeken die ontleend zijn aan het zeemansleven en de scheepvaart. Het is bekend dat Nederland met zijn waterrijke omgeving heel wat woorden en uitdrukkingen in verband met scheepvaart heeft. De vraag wordt gesteld wat er van deze uitdrukkingen in het Afrikaans geworden is, of en hoe ze zich kunnen handhaven hebben.

Tenslotte wordt in de index een alfabetisch overzicht gegeven van alle idiomen die in dit onderzoek besproken worden. Er weze nog vermeld dat in deze scriptie onbewust rekening gehouden werd met een Nederlandstalig lezerspubliek dat niet zo goed met Afrikaanse toestanden vertrouwd is. Vandaar dat bepaalde feiten soms uitvoeriger belicht worden dan voor een Afrikaanse lezer noodzakelijk is.

1.2. LINGUISTISCHE ACHTERGROND

Dat idiomen terug volop in de belangstelling staan, blijkt uit het feit dat de voorbije jaren veel artikels over idiomen in de Klasgids verschenen zijn.

Deze grote belangstelling is toe te schrijven aan het besef van heel wat taalkundigen dat de kennis en het gebruik van idiomen sterk aan het afnemen is en dat we bijgevolg verwijderd raken van de trefkracht van idiomatische uitdrukkingen en ze vervangen door alledaagse, afgesleten uitdrukkingen.

Sommige onderzoekers, zoals De Beer (1987:6 en 1990:6) leggen de schuld gedeeltelijk bij de scholen. Zo zou het aanbieden van en het vertrouwd maken met idiomen oneffectief zijn. De onderwijzers zelf (Viljoen, 1985:18) klagen over het feit dat het moderne kind niet meer belangstelt in idiomen omdat de meeste idiomen naar dingen en omstandigheden in het verre verleden verwijzen die helemaal buiten de leefwereld van de leerlingen vallen.

Toch kan men de schuld voor de achteruitgang niet alleen aan de scholen toeschrijven. Elke taalgebruiker is schuldig, want het lijkt alsof het gebruik van idiomen en kleurrijke uitdrukkingen in deze moderne tijd, die gekenmerkt wordt door efficiënte en snelle communicatie, taboe is.

Het Afrikaans wordt gekenmerkt door een groot aantal idiomen en uitdrukkingen. De volkservaringen, wijsheden van het verleden en de wijsheid van onze voorouders zijn vastgelegd in treffende woorden en uitdrukkingen : een voorraad waaruit elke taalgebruiker kan putten. Hoewel heel wat uitdrukkingen in Zuid-Afrika zelf ontstaan zijn, is het grootste deel van hen - zoals het grootste deel van de woordvoorraad - van het 17e-eeuwse Nederlands afkomstig.

1.2.1. Definiëring van idioom

1.2.1.1. Idioom

In het Woordeboek van die Afrikaanse taal (vanaf nu WAT) wordt het begrip "idioom" als volgt gedefinieerd :

1. Vaste uitdrukking, frase, gesegde van 'n taal, wat eienaardig is of ten opsigte van grammatikale bou òf in sy betekenis wat gew. nie logies afgelei kan word van sy samestellende dele nie ; eie manier van segging.
2. Geheel van uitdrukkinge, segswyses, sinswendinge wat eie is aan 'n bepaalde volk of volksgroep, streek, gemeenskap, leeftyd of klas in onderskeiding van die ander volke of volksgroepe; taaleie; dialek; streektaal; idiomatiek.
3. Vorm of vorme van uitdrukking wat kenmerkend is van 'n skrywer, soms uitgebrei tot individue en kunsrigtings.

Van Dale geeft de volgende omschrijving :

1. Bijzondere eigenaardigheid van een taal; meestal collectief voor : de bijzondere uitdrukkingen en het eigenaardige gebruik van woorden in een taal, het taaleigen : het idioom van Gezelle; dichterlijk idioom; - [fig.] bijzondere manier van vormgeving of formulering : een nieuw religieus idioom.
2. Tongval; dialect : het Westvlaamse idioom.

Bij de Grote Koenen vinden we :

1. Het taaleigen; de eigenaardige woorden en uitdrukkingen van een taal
2. Dialect, tongval
3. Eigen karakter, kenmerkende trekken.

Het begrip "idioom" kan dus verschillende betekenisaspecten hebben, maar in dit onderzoek wordt alleen het eerste betekenisaspect van idioom dat in de WAT gegeven wordt behandeld, en dat op iets heel specifiek in het taalgebruik duidt, namelijk een bepaalde vaste verbinding. Het is opvallend dat het betekenisaspect van een bepaalde vaste verbinding in zowel Van Dale als in de Grote Koenen niet vermeld wordt.

Voor het begrip "idioom" zijn naast de benaming idioom nog een paar andere benamingen in omloop :

- Uitdrukking

Het begrip "idioom" wordt ook dikwijls met de benamingen "uitdrukking" of "vaste uitdrukking" omschreven.

Het Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse taal [HAT] geeft onder het tweede betekenisaspect de volgende omschrijving :

2. Segswyse ; idiomatiese uitdrukking

In Van Dale wordt onder het derde betekenisaspect het volgende meegedeeld:

3. Vaste, idiomatische verbinding van woorden, gezegde, spreekwijze: gangbare uitdrukkingen, woorden en uitdrukkingen van een taal, een staande uitdrukking, een in haar formulering vast geworden, onveranderlijke uitdrukking.

Deze definitie sluit goed aan bij het eerste betekenisaspect van idioom in WAT en beklemtoont het specifieke van een bepaalde verbinding.

- Gezegde

Een benaming die volgens De Beer (1989:4) nogal frequent door leken of gewone taalgebruikers aan het begrip idioom gegeven wordt, is gezegde.

De HAT vermeldt het volgende betekenisaspect :

1. Spreekwoordelijke uitdrukking: spreekwoord, segswyse, spreuk.

Min of meer dezelfde omschrijving vinden we terug in Van Dale :

2. Gebruikelijke zegswijze, spreekwijze.

- Zegswijze

Deze benaming wordt door HAT als volgt omschreven :

1. Vaste, dikwels gebruikte uitdrukking; geïjkte uitdrukking.

Van Dale vermeldt voor zegswijze :

2. Spreekwijze, vaste woordverbinding om een bepaald begrip op geïjkte wijze uit te drukken (van een spreekwoord wel te onderscheiden, daar een zegswijze geen morele sententie inhoudt en bovendien passen zegswijzen zich voor zover nodig aan het zinsverband aan).

- Zinswending

De HAT definieert zinswending als volgt :

Manier van uitdrukking in woordes: inkleding, formulering.

Dezelfde betekenis vinden we bij Van Dale terug :

Inkleding van een zin, wijze van zeggen, formulering.

1.2.2. Het begrip idioom tegenover verwante begrippen

In de idiomatiek van een taal functioneren verscheidene variëte idiomatische verschijnselen (De Beer, 1989:11). Twee van die verschijnselen worden uitgedrukt door de begrippen "spreekwoord" en "spreuk".

1.2.2.1. Het spreekwoord

In de HAT wordt het spreekwoord als volgt gedefinieerd :

"kort kernagtig gesegde, gewoonlik welbekend en oud waarin 'n algemene waarheid of wyse les uitgedruk is"

Van Dale geeft de volgende omschrijving :

"spreuk, gezegde dat in het kort een erkende, op ervaring berustende waarheid of wijsheid uitdrukt en dat om het aanschouwelijke en het kernachtige ervan telkens weer toegepast wordt op zich voordoende situaties en verschijnselen".

Het is bekend dat een belangrijk kenmerk van de semantische structuur van idiomen is dat de betekenis van een idioom niet kan worden afgeleid uit de afzonderlijke betekenissen van de woorden waaruit het idioom bestaat: het idioom als geheel heeft een andere betekenis als de som van de betekenissen van de samenstellende delen. De Beer (1989:13) geeft het volgende voorbeeld :

1. Die man het lang vingers
  - 1a Die man is 'n dief
  - 1b Die man se vingers is lank

In voorbeeld 1b berust de parafrase van de betekenis van de zin op de betekenissen van de afzonderlijke woorden waaruit de zin bestaat.

In voorbeeld 1a is de parafrase van de betekenis niet zo gemakkelijk te achterhalen, want dit is een weergave van de betekenis die de uitdrukking als geheel vertoont.

Als we dit uitgangspunt aanvaarden, dan valt een belangrijk verschil met de syntactisch-semantische structuur van het spreekwoord op. Laten we eerst kijken naar de parafrase van een spreekwoord :

2. As jy 'n hond wil slaan, kan jy maklik 'n stok kry
  - 2a men kan gemakkelijk een oorzaak vinden om iemand te benadelen
  - 2b er is altijd wel een stok te vinden als men een ongehoorzame hond wil straffen.

Hieruit blijkt dat de parafrase telkens berust op de betekenissen van de woorden waaruit het spreekwoord bestaat, maar meer nog : de eerste omschrijving 2a drukt een algemene toepassing uit, terwijl de tweede omschrij-

ving 2b op een meer specifieke situatie duidt, nl. die waarin de betekenissen van de betrokken woorden letterlijk aangeduid worden.

Hieruit blijkt dat het spreekwoord een bijzondere wijze van verbinding van een algemeen toepasbare ("figuurlijke") betekenis met een specifiek toepasbare ("letterlijke") betekenis is.

Verder is er nog een belangrijk syntactisch aspect dat uit de voorgaande ontleding blijkt : het idioom functioneert binnen een groter syntactisch verband waarin het opgenomen wordt zoals elk ander lexicaal element waaruit een zin opgebouwd is, b.v. : (Die man) het lang vingers.

In de zin : Die man het lang vingers kan dus slechts lang vingers hê als idioom beschouwd worden, omdat lang vingers hê niet verder in semantische constituenten verdeeld kan worden.

Dit syntactisch aspect komt ook tot uiting in de definitie die Van Dale geeft voor zegswijze (1.2.1.4.) waar gesteld wordt dat zegswijzen zich voor zover nodig aan het zinsverband aanpassen.

1.2.2.2. De spreuk

In Van Dale wordt de spreuk als volgt gedefinieerd :

"kernachtige uitspraak die een formulering van levenswijsheid of een vermaning inhoudt, zin met een zedelijke of godsdienstige strekking".

Het is duidelijk dat er soms overlapping kan zijn tussen spreuk en spreekwoord. Wat het betekenisaspect betreft zijn er geen grote verschillen met het spreekwoord, hoewel spreuken dikwijls bij een bepaalde identificeerbare persoon ontstaan, terwijl de oorsprong van spreekwoorden maar moeilijk vastgesteld kan worden, mogelijk omdat ze een soort collectieve wijsheid of waarheid uitdrukken, terwijl spreuken de individuele ziening en verwoording van een bepaald type norm of voorschrift vertegenwoordigen. Spreuken hebben dan ook dikwijls een sterk morele inslag, b.v.: "'n wyse seun maak sy vader en moeder bly; 'n dwase seun maak hulle hartseer" (Spreuke van Salomo).

1.2.2.3. Het gevleugelde woord

Gevleugelde woorden zijn volgens Van Dale :

"treffende, min of meer spreukachtige gezegden, m.n. ontleend aan literaire werken, die door hun beeldende kracht door ieder worden overgenomen".

Een bijna identieke omschrijving vinden we in de WAT :

"treffende, spreukagtig gesegde, karakteristieke uitdrukking, veral ontleen aan literêre werke, wat bij iedereen geredelik ingang vind omdat dit 'n toestand op treffende wyse kenskets"

b.v.: Hoogmoed kom voor die val

Het gevleugelde woord gaat evenals de spreuk op een specifiek herkenbare oorsprong terug. Het verschilt met de spreuk hierin dat het geen sterk normatieve religieuze inslag hoeft te hebben.

UNIVERSITY
OF
JOHANNESBURG

1.2.2.4. Het cliché

Een cliché is een geijkte uitdrukking die zijn oorspronkelijkheid door overvloedig gebruik verloren heeft. Het is een bekend fenomeen in taalgebruik dat bepaalde woorden en uitdrukkingen plotseling een hoge gebruiksfrequentie krijgen, waarna even spoedig een eigenaardige verdoffing of afslijting van betekenis plaats vindt.

Van Dale stelt het zo :

"een telkens overgenomen, altijd weer gebruikte en daardoor versleten, niet meer 'sprekende' wending of figuur".

De Beer (1989:19) geeft de volgende voorbeelden :

- Hy gaan kuier oorkant die doellyn [hy druk 'n drie] (rugbytaal)
- Met respek, maar ek verskil van u (televiesiedebat)

1.2.3. Kenmerken van idiomatische structuren

In de definitie van idioom (1.2.1.1) staat dat idiomen bepaalde eigenaardigheden vertonen. De vraag die men zich dan kan stellen is : in vergelijking waarmee ?

De morfologische kenmerken van de woorden of componenten waaruit idiomen opgebouwd zijn en de syntactische en semantische kenmerken van idiomen zullen vergeleken worden met de morfologische kenmerken van woorden en de syntactische kenmerken van zinnen, alsook met de semantische kenmerken van woorden en zinnen, want het is vooral ten opzichte hiervan dat idiomen eigenaardigheden vertonen.

Onderstaande uiteenzetting is gebaseerd op Van Schalkwyk (1973:16-25) en De Beer (1989:214-222).

1.2.3.1. Morfologische kenmerken

Het is bekend dat zelfstandige naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden en bijvoeglijke naamwoorden in gewone zinnen morfologische veranderingen kunnen ondergaan.

De vorm van woorden kan gewijzigd worden door de toevoeging van één of ander flexiemorfeem. Zo'n flexiemorfeem wijzigt slechts de vorm van het woord, niet de betekenis.

Men kan zich dan afvragen of ook de lexicale items waaruit een idioom bestaat, morfologisch kunnen gewijzigd worden.

1.2.3.1.1. *Wijziging van het zelfstandig naamwoord.*

Als in de idiomatische uitdrukking : Sy hempie is kort het zelfstandig naamwoord in het meervoud gebruikt wordt, nl. Sy hempies is kort, dan lijkt het alsof hier de-idiomatisering plaats vindt, m.a.w. we hebben dan niet langer met een idioom te doen, maar met een gewone beweringszin. Een ander voorbeeld is : Een brandsiek skaap steek die hele trop aan. Het meervoud, nl. Baie brandsiek skape steek die hele trop aan zal niet meer als een idiomatische uitdrukking geïnterpreteerd worden (De Beer, 1989:212).

De-idiomatisering vindt eveneens plaats wanneer een zelfstandig naamwoord van de meervoudsvorm naar de enkelvoudsvorm veranderd wordt. Als in de uitdrukking : Sy het lang vingers het zelfstandig naamwoord in het enkelvoud staat, dan is het resultaat, nl. Sy het 'n lang vinger geen idioom meer. Andere voorbeelden waarbij de-idiomatisering optreedt na omschakeling naar het enkelvoud zijn :

- Die poppe is aan die dans (* pop)
- Ganse aanja (* 'n gans)

Na deze voorbeelden zou men geneigd kunnen zijn te stellen dat de substantiefscomponent in idiomen geen morfologische veranderingen kan ondergaan. Er zijn echter uitzonderingen :

- Sy het laaistokke ingesluk
- Duime vir iemand vashou

In deze gevallen blijft de idiomatische waarde, ondanks de morfologische veranderingen, behouden.

Ook wanneer verkleiningsmorfologie toegevoegd wordt zoals bijvoorbeeld:

- Duimpies vir iemand vashou
- Die poppies is aan die dans

blijft de idiomatische waarde in een mate behouden (De Beer, 1989:215).

We kunnen dus besluiten, dat de bijvoeging of weglating van morfologie bij de substantiefscomponenten van idiomen de-idiomatisering kan veroorzaken, maar dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn, omdat bepaalde uitdrukkingen waarschijnlijk nooit als normale beweringszinnen zullen geïnterpreteerd worden.

1.2.3.1.2. Wijziging van de werkwoordscomponent

Indien de idiomatische uitdrukkingen :

- Hy slaan altyd op dieselfde aambeeld
- Die hand in eie boesem steek
- Duim vashou vir iemand

in het perfectum gebruikt worden, dan zijn zij nog altijd als idiomen interpreteerbaar :

- Hy het altyd op dieselfde aambeeld geslaan
- Hy het die hand in eie boesem gesteek
- Sy het duim vir iemand vasgehou

Een perfectum in een idioom zoals bijvoorbeeld :

- Sy het 'n laaistok ingesluk

kan echter niet veranderd worden in een werkwoord in het presens (De Beer, 1989:215) :

- * Sy sluk 'n laaistok in (de-idiomatisering)

1.2.3.1.3. *Wijziging van de adjectiefscomponent*

Als in de volgende idiomen :

- Sy het lang vingers
- Op droë grond visvang
- 'n Suur appel deurbyt

UNIVERSITY
OF
JOHANNESBURG

de bijvoeglijke naamwoorden in de overtreffende trap gebruikt worden, zullen deze gewijzigde uitdrukkingen waarschijnlijk niet meer als idiomen beschouwd worden :

- Sy het die langste vingers
- Op die droogste grond visvang
- Die suurste appel deurbyt

1.2.3.2. Syntactische kenmerken

Wanneer we de syntactische verbindingsmogelijkheden van gewone zinnen nagaan, bijvoorbeeld de woordvolgorde, dan zien we dat woorden in een zin uiteenplaatsbaar, vervangbaar of zelfs weglaatbaar zijn. Geldt dit ook voor woorden in idioomstructuren ?

1.2.3.2.1. Uiteenplaatsbaarheid

Als in de volgende idiomen :

- Sy been breek
- Op droë grond visvang
- Sy het lang vingers

de componenten uit elkaar geplaatst worden, gaat de idiomatische waarde verloren :

- Sy linkerbeen breek
- Op droë klipperige grond elke dag visvang
- Sy het uitsonderlik lang dik vingers

1.2.3.2.2. Vervangbaarheid

Wanneer bijvoorbeeld in de volgende idiomen :

- Op droë grond visvang
- Sy hempie is kort
- Sy het lang vingers
- Sy been breek

UNIVERSITY
OF
JOHANNESBURG

woorden vervangen worden, veroorzaakt dit telkens dat de-idiomatisering optreedt :

- Op droë grond vuurmaak
- Sy broekie is baie kort
- Sy het lang tone
- Sy arm breek

Soms echter kan een woord in een idioom vervangen worden, zonder dat de-idiomatisering plaatsvindt :

- Maljan onder die hoenders/henne
- Met die verkeerde voet uit die bed/kooi klim

In deze gevallen blijft de idiomatische waarde behouden, omdat we te doen hebben met variante componenten en als een component vervangen

wordt door een variante component, beïnvloedt dat niet de idiomatische waarde.

Hoe bekender een idioom is, hoe meer componenten kunnen vervangen worden, immers een goed verstaander heeft maar een half idioom nodig.

1.2.3.2.3. Weglaatbaarheid

Zijn componenten van idiomatische uitdrukkingen weglaatbaar zonder dat de restant zijn idiomatische waarde verliest ?

De restanten :

- Sy het vingers
- Besems vee skoon
- Op die grond visvang

zullen waarschijnlijk nooit als varianten beschouwd worden van :

- Sy het lang vingers
- Nuwe besems vee skoon
- Op droë grond visvang

De idiomatische waarde gaat bijgevolg verloren.

1.2.3.3. Semantische kenmerken van idiomatische uitdrukkingen

Hoewel we weten dat de betekenis van een zin niet zonder meer gelijk is aan de som van de betekenissen van de woorden waaruit de zin opgebouwd is, weten we toch dat de betekenis van een zin tot op zekere hoogte bepaald wordt door de betekenis van de woorden waaruit de zin opgebouwd is.

Er zijn echter ook nog andere factoren die een rol spelen bij de interpretatie van een zin, zoals woordvolgorde en intonatie bijvoorbeeld.

In de idiomatische uitdrukking : lemand se hand in die as slaan ("iemand uitschakelen als mededinger") kunnen hand en as als kerncomponenten beschouwd worden.

Als we de betekenissen van hand, as en slaan in woordenboeken nagaan, dan constateren we dat deze componenten heel wat betekenisaspecten hebben.

Ondanks al deze betekenisaspecten is het onmogelijk om één van de betekenisaspecten van hand met één van de betekenisaspecten van as en slaan te combineren om de idiomatische waarde "iemand als mededinger uitschakelen" te krijgen.

De betekenisaspecten die de componenten als woorden hebben, leveren dus geen bijdrage om de idiomatische waarde van een woord te vormen. Men kan zich dan terecht afvragen of elke afzonderlijke component in een idiomatische uitdrukking dan wel betekenis heeft. Nadat aangetoond is dat de betekenisaspecten van kernwoorden in een idiomatische uitdrukking nooit zo te combineren zijn dat de idiomatische waarde verkregen wordt, lijkt het verkeerd om te menen dat elke component een specifiek aantoonbaar gedeelte van de totale idiomatische waarde van een idioom draagt. Vandaar ook dat uiteenplaatsing, vervanging en weglating van een component de-idiomatisering kan veroorzaken.

De componenten van een idioom hebben combinatorische semantische waarde. Redelijk algemeen wordt een idioom dan ook als volgt gedefinieerd (De Beer, 1989:94): "uitdrukking waarvan die betekenis nie afgelei kan word van die betekenis van die dele daarvan nie".

Deze definitie krijgt tegenwoordig veel kritiek (De Beer, 1989:94-95) omdat ze een cirkeldefinitie is :

- De eerste vraag die i.v.m. de bovengenoemde omschrijving gesteld kan worden is : kan men hieruit besluiten dat de betekenis van een idioom niet afgeleid kan worden van de betekenis die de delen dragen, in de uitdrukking zelf ? Dat is vanzelfsprekend niet het geval, dus moet het gaan om de betekenis die de delen van het idioom hebben in andere uitdrukkingen.
- Maar nu moeten deze "andere uitdrukkingen" zorgvuldig gekozen worden. Als we iemand se been trek ontleden heeft het geen zin om hy het nie 'n been om op te staan nie, met een been in die graf staan, of hy is beenaf, daarmee te vergelijken.
- De interpretatie van de definitie is : een idioom is een uitdrukking waarvan de betekenis niet in relatie is tot de betekenissen die de delen hebben

wanneer ze niet in idiomen optreden.

Uit deze formulering blijkt de cirkeldefinitie : om deze definitie toe te passen moet men op voorhand reeds weten hoe een idioom van een niet-idiomatische uitdrukking kan onderscheiden worden.

Nog steeds volgens De Beer kan men door het begrip "semantische constituent" in te voeren een idioom niet-cirkelvormig definiëren.

Er zijn twee vereisten waaraan een idioom moet voldoen :

- een idioom moet lexicaal complex zijn, d.w.z. het moet meer dan één lexicale constituent bevatten
- een idioom moet een enkele minimale semantische constituent zijn

Een idioom is dan ook een lexicaal complexe uiting die semantisch simplex is. Een niet-idiomatische uitdrukking is een uitdrukking die in semantische constituenten verdeeld kan worden, zelfs al blijken één of meer van hen bij nadere ontleding idiomen te zijn; de niet-idiomatische uitdrukking is met andere woorden doorzichtig (De Beer, 1989:96).

1.2.4. Vormeigenschappen

Malherbe [1924:32] onderscheidt twee vormeigenschappen, met name innerlijke en uiterlijke vormverschijnselen.

1.2.4.1. Innerlijke vormverschijnselen

De innerlijke vormverschijnselen vloeien voort uit de idee of inhoud, zoals beeldspraak, ironie, enz... In deze vorm wordt een bepaalde betekenis, idee of gedachte overgedragen.

Deze bepaalde betekenis moet eerder op semantisch dan op syntactisch vlak besproken worden.

Voorbeelden van innerlijke vormverschijselen (De Beer, 1989:206) :

- Beeldspraak : jong osse inspan
- Verpersoonlijking : die donker het oë
- Eufemisme : na die ewigheid verhuis
- Vergelijking : so dood soos 'n mossie
- Metafoor : hy sit nog altyd in die brand
- Overdrijving : hy lieg dat die stof staan
- Ironie en humor : geld soos bossies, maar skuld soos sand
- Tegenstelling : by die een oor in en die ander uit.

1.2.4.2. Uiterlijke vormverschijselen

Uiterlijke vormverschijselen duiden op kenmerken in uitdrukkingen, die o.a. voortvloei uit facetten zoals taal, stijl, metrum en ritme.

Enkele lexicale, stilistiese en grammaticale faktore wat by idiomene voorkom (De Beer, 1989:207) :

- taalkenmerken

In bepaalde Afrikaanse konstruksies kan soms Nederlandse woorde wat in die Afrikaans as vreemd beskou word, voorkom, b.v.: so reg soos 'n ROER

- ritme en rym

Ritme, rym en alliterasies, enz., kom in idiomene voor en waar dit in normale omstandighede nie gerym word, enz., word dit by idiomene aanvaar, b.v.: boompie groot, plantertjie dood

- parallisme

Dit is 'n stylfiguur waar herhaling met 'n klein variasie plaas vind: b.v.: waar die hart van vol is, loop die mond van oor

- bystelling

b.v. honger, die beste kok

- nevenschikking

Dit is een uitdrukking met twee of meer gelijkwaardige zinsdelen, b.v.
hulle het gekom en gegaan; lands wys, lands eer.

1.2.5. Idioomtypes

De volgende idioomtypes kunnen onderscheiden worden, gebaseerd op De Beer (1989:105-116) en Combrink (1985:21-28).

1.2.5.1. Syntactische idiomen

Als voorbeeld van een taalbouwsel dat een idioom is omdat het syntactisch speciaal is, geeft Combrink (1985:24) Bid jou (dit) aan (een uitroep van teleurstelling of verbazing). Het syntactisch patroon van deze uitdrukking is heel bekend vgl.,

Vra	jou	af
Stel		voor

Wat echter speciaal is aan Bid jou aan, is dat deze uitdrukking syntactisch bevroren is, want deze drie woorden, met die totaalbetekenis, nemen geen deel aan verscheidene syntactische processen. Zo kunnen ze bijvoorbeeld geen ordeverandering ondergaan om een stelzin te vormen.

Ze kunnen zelfs niet gebruikt worden om een directe ja/nee - vraag te stellen:

*
- Bid jou aan ?

Het is ook niet mogelijk om een bevelzin te vormen :

*
- Bid jou aan !
*
- Bid aan !
*
- Jy, bid jou aan !
*
- Jy, bid aan !

Deze uitdrukking kan ook niet negatief gemaakt worden :

- *
- Bid jou nie aan nie
- *
- Bid nie jou aan nie

Een laatste syntactiese eigenaardigheid is dat Bid jou aan slechts als hoofdzin of als parenthetiese byzin kan dienst doen, niet als een gewone ondergeschikte byzin :

- *
- Hy het mos vir jou gesê jy moet jou aanbid
dat jy jou moet aanbid
- En toe moes ons - bid jou dit aan - op en af op die platform loop en ...

Toch is deze uitdrukking niet helemaal syntacties bevroren :

- Nou bid jou dit aan
- Bid jou dit aan, nè ?

Deze uitdrukkinge bly hulle idiomatiese waarde behou.

As tweede voorbeeld van een syntacties idioom geeft Combrink (1985:25) die uitdrukking [dit] nie kan help nie. Deze uitdrukking is in verskillende opsigte syntacties spesiaal :

- Ten eerste is dit gewoonlik so dat modale hulpwerkwoorde opsioneel is by een hoofdwerkwoord, en dat die keuse van die hulpwerkwoord vry is.
Maar in [dit] nie kan help nie is die hulpwerkwoord kan/kon verpligt, en geen ander hulpwerkwoord kan gebruik word.
- Ten tweede het elke negatiewe zin gewoonlik ook een positiewe teenhanger, maar [dit] nie kan help nie, het geen positiewe teenhanger :
  - *
- Ek kon [dit] help om die man jammer te kry / dat ek die man jammer gekry het / as ek die man jammer gekry het.

Kortom, omdat [dit] nie kan help nie syntacties spesiaal is, word dit as idioom beskou.

1.2.5.2. Semantische idiomen

Idiomen waarbij de gezamenlijke of totale betekenis van alle woorden die daarin voorkomen, gelijktijdig op zowel een letterlijk als een figuurlijk (idio-matisch) vlak kan geïnterpreteerd worden :

b.v.: een brandziek skaap steek die hele trop aan

letterlijke betekenis : één ziek schaap kan de hele kudde besmetten.

figuurlijke betekenis : het aanstotelijke gedrag van één persoon kan de hele stemming bederven.

Die letterlijke interpretatie is theoretisch wel altijd mogelijk, maar in de praktijk zal dat maar een enkele keer het geval zijn. Typisch voor semantische idiomen is nog dat zij meestal overbekend zijn en een les uitdrukken.

1.2.5.3. Fonologische idiomen (Combrink, 1985:22-23)

Een woord kan verschillende uitspraakvarianten hebben. Die varianten kunnen te maken hebben met factoren zoals herkomst, informaliteit, dronkenschap, ouderdom, enz.

Nu zijn er in het Afrikaans taalbouwsels die idiomatisch zijn omdat die taalbouwsels één of meer morfemen bevatten waarvan niet alle varianten mogelijk zijn. In zulke gevallen moeten de gebruikers van het Afrikaans aanleren dat onder geen omstandigheden een andere variant mag gebruikt worden.

Het woord perde ("paarden") kan bijvoorbeeld uitgesproken worden als [pɛ:rdə] of [pɛ:rə] maar in het idioom daar is perde kan perde slechts uitgesproken worden als [pɛ:rə].

Ook de Afrikaanse familienaam Pretorius heeft verschillende varianten, hoewel slechts de variant [preto:rioes] in formeel taalgebruik aanvaardbaar is. Maar in het idioom Skote Petoors ("uitroep van bewondering bij één of andere prestatie") kan alleen de variant [pəto:rs] gebruikt worden, zelfs in het heel formeelste gesprek.

Skote Petoors en Daar is perde zijn o.a. idiomen omdat de woorden Petoors en perde hier niet aan de gewone fonologische regels van het Afrikaans gehoorzamen.

1.2.5.4. Morfologische idiomen (Combrink, 1985:23-24)

Het morfeem veel kan in het Afrikaans optreden als quantor of als maatwoord, zoals in veel groter. Maar wanneer veel het zelfstandig-naamwoord geluk bepaalt, en dat geheel wordt als gelukwensing gebruikt, dan moet veel het morfeem -s verkrijgen: Veels geluk. Die unieke -s maakt dit een speciaal complex.

Ook neusie verby wees kan als een morfologisch idioom beschouwd worden, omdat in dit idioom slechts de diminutief neusie kan voorkomen.

Het is uitzonderlijk in het Afrikaans dat een basisvorm niet, maar de overeenstemmende vrije diminutief wel kan gebruikt worden in een taalbouwsel. Dit verplichte optreden van het morfeem -ie in neusie in neusie verby wees maakt van laatstgenoemde een morfologisch idioom.

1.2.5.5. Lexicale idiomen (Combrink, 1985:26)

Een complex taalbouwsel kan ook als idioom kwalificeren als daarin een lexicaal item is dat slechts in dat bepaalde taalbouwsel en nergens anders voorkomt. Als dit het geval is, dan is dat taalbouwsel "lexicaal speciaal", want gewoonlijk komt een bepaald lexicaal item in verschillende omgevingen voor.

Het taalbouwsel de kluts kwijt raak/wees is lexicaal speciaal omdat kluts slechts in dit complexe taalbouwsel optreedt.

Nog voorbeelden : aardjie na sy vaartjie
die loef afsteek
van lotjie getik wees

1.2.6. Herkomst, ontstaan en verdwijning van idiomen

1.2.6.1. Inleiding

Hoewel heel wat uitdrukkingen in Zuid-Afrika ontstaan zijn, is het grootste deel van hen, zoals het grootste deel van de Afrikaanse woordvoorraad, van het 17e-eeuwse Nederlands afkomstig. Waar de levensomstandigheden dezelfde waren, hebben de kolonisten dezelfde woordvormen en uitdrukkingen gebruikt.

Toch blijkt ook duidelijk dat de nieuwe levenswijze, de bodemgesteldheid, de aard van het land en de veranderde omstandigheden een duidelijke en dikwijls doorslaggevende invloed op de taal gehad hebben.

Bekende woorden en uitdrukkingen hebben een betekenisverandering ondergaan en honderden nieuwe samenstellingen zijn geschapen (Kok, 1942:181).

Alle nieuwe vormen zijn echter gevormd met behulp van de Nederlandse woordenschat en in overeenkomst met de Nederlandse taalregels. In maar een paar uitzonderlijke gevallen zijn gebuiken van andere taalgroepen overgenomen, b.v.: iemand doepa ingee ("verliefd maken") [Khoikhoins].

1.2.6.2. Overgeleverde vormen

We weten dat het grootste deel van de Afrikaanse idiomen uit het Nederlands afkomstig zijn. Van de zowat 4.000 idiomen die in idioomwoordenboeken vermeld zijn, stammen slechts een vijftigtal niet van het Nederlands af (De Beer, 1989:172).

Bijna alle idiomen die aan het Nederlands ontleend zijn en ingang gevonden hebben in het Afrikaans, waren nuttigheidsontleningen.

De idiomen die bewaard gebleven zijn worden door De Beer (1987:9) in de volgende categorieën ingedeeld :

- uitdrukkingen die van algemeen menselijke ondervinding spreken
  - douvoordag
  - die juk afgooi

- uitdrukkingen die naar het levensbeschouwelijke verwijzen
  - die gemeste kalf slag
  - aan iemand karring ("iemand voortdurend lastig vallen")
- uitdrukkingen die naar menselijke gewoontes en gebruiken uit het verleden verwijzen
  - van bakboord na stuurboord
  - dit hotagter kry ("het zwaar krijgen")
- idiomen die naar alledaagse voorwerpen verwijzen
  - sy binneleisels is te kort ("hij is sheel")
  - jong osse inspan ("braken").

1.2.6.3. Taalbeïnvloeding

In zijn boek The influence of English on Afrikaans heeft Donaldson (1988) aangetoond dat Engels een grote invloed heeft op de Afrikaanse woordenschat en idiomen.

Een van de redenen waarom idiomen die eigenlijk anglicismen zijn, in de volksmond opgenomen worden, is dat ze uit bekende Afrikaanse woorden bestaan die in de algemene omgangstaal dikwijls gebruikt worden.

De Beer (1989 : 166) geeft de volgende voorbeelden :

- Jy het 'n hoop (You've got a hope)
- Hulle het uit suiker uitgehardloop (They've run out of sugar)

Al deze afzonderlijke items zijn bekende en aanvaarde Afrikaanse woorden, maar het is eigenlijk de eenheidsbetekenis die hier van belang is. Het is niet omdat de woorden van een idioom letterlijk vertaald worden, dat die uitdrukking ook in het Afrikaans idiomatisch wordt.

Wat hier gezegd wordt is natuurlijk niet van toepassing op vreemde uitdrukkingen, zoals à la carte, enz., want in zulke gevallen hebben we met leenwoorden te doen.

1.2.6.4. Vreemde invloed

Uit het onderzoek door de Beer (1989 : 172 e.v.) naar idiomen in woordenboeken blijkt dat :

- ongeveer 50 idiomen van vreemde afkomst zijn
- soms niet met zekerheid te bepalen is of een woord wel uit het Nederlands overgenomen is
- een idioom als geheel uit een vreemde taal overgenomen wordt, of dat enkel het kernwoord van een idioom van vreemde afkomst is.

b.v.: - geheel van vreemde afkomst :

dan en wan ("af en toe") (Duits)

so koel soos 'n komkommer (Engels)

- enkel het kernwoord is van vreemde afkomst :

bredie : in : iemand bredie maak ("iemand een nederlaag toedienen")
(Portugees)

- heel wat vormen al in 17e-eeuwse Nederlands voorkwamen, maar dat de oorsprong van deze vormen eigenlijk vreemd is,

b.v. : - kalbas : in die kalbas kyk (Perzië)

- skorriemorrie : (Nederland, Perzië, Turkije)

- bijbelnamen en benamingen worden overgenomen zoals zij in andere talen voorkomen,

b.v.: - Van Pontius na Pilatus stuur

- het Afrikaans van de Kleurlingen ook een invloed heeft uitgeoefend, maar zulke beïnvloeding eigenlijk niet als vreemd beschouwd kan worden,

b.v.: - Hy hou vir hom latjiebeen ("hij bewijst een meisje opmerkzaamheid")

- Blad steek ("groeten")

- enkele gevallen voorkomen waarbij een vorm uit Nederlands overgenomen is, waarna betekenisverandering plaatsgevonden heeft.

b.v.: - hot in hot en haar ("doelloos") : hot in Afrikaans betekent "links", terwijl het in het Nederlands "rechts" betekent.

Volgens Boshoff (1921:243) is er echter verwarring op te merken bij het gebruik van hot en haar in Zuid-Afrika. De betekenis van die woorden hangt namelijk af van de positie van de drijver. Als de drijver rechts zit, dan is haar "rechts" en hot "links", en zit hij links, dan is haar "links" en hot "rechts". Nu zit de drijver in Zuid-Afrika meestal rechts, en in Nederland meestal links, en daarvan hangt het gebruik van hot en haar af.

1.2.6.5. Verouderde vormen

Onder verouderde vormen verstaan we die idiomen die nu een lage gebruiksfrequentie hebben of zelfs helemaal in onbruik geraakt zijn.

Toch is het volgens De Beer (1989 : 177) niet zo gemakkelijk om precies te bepalen welke idiomen een lage gebruiksfrequentie hebben, dit omwille van de volgende factoren :

- dialect : in bepaalde streken kan een idioom nog frequent gebruikt worden, terwijl het in andere streken al helemaal verdwenen is.
- idiolect : een idioom dat voor één taalgebruiker nog erg bekend is, kan voor een andere taalgebruiker al helemaal onbekend zijn.

Omdat het grootste gedeelte van de Afrikaanse idioomschat van het 17e-eeuwse Nederlands afkomstig is, betekent dit dat heel wat van de overgeërfde vormen niet meer passen bij de levensverwachtingen en -omstandigheden van de moderne mens. Veel idiomen zijn bijgevolg verouderd.

Idiomen verouderen en verdwijnen omdat één enkel woord, vaak het kernwoord, in onbruik raakt of een verouderd woord is.

b.v.: - elkeen is 'n dief in sy eie nering ("eerst voor jezelf zorgen")

nering = bedrijf, handel

- 'n vrou dra meer uit met 'n lepel as wat 'n man inbring met 'n skepel ("een vrouw die niet let op de kleinigheden in een huishouden, kan de man duur te staan komen")

skepel = inhoudsmaat voor droge waren.

Heel wat idiomen leunen nog sterk aan bij de Nederlandse vorm en voor de huidige Afrikanergeneratie is het Nederlands vreemd.

b.v.: - aap wat ben-je 'n mooie jonge ("vleien")
- wiens brood men eet, diens brood men spreekt.

Soms kan het gebeuren dat een bepaald woord in onbruik raakt, terwijl het idioom toch behouden blijft omdat het verouderde woord vervangen wordt door een nieuw woord dat beter past bij de veranderde omstandigheden.

b.v.: - So bang soos die duivel vir 'n knapsak/slypsteen
- Die paarle vir die swyne werp / die perels vir die varke gooi

Het vervangen van verouderde woordvormen door moderne woordvormen houdt echter altijd de mogelijkheid in dat het idioom verloren gaat, omdat die nieuwe woorden dikwijls niet dezelfde trefkracht hebben.

b.v.: - Hoeveel onse gaan op 'n pond
- Suinig met die pennies, rojaal met die ponde.

Een laatste belangrijke oorzaak van het in onbruik raken van idiomen is het gelijktijdige naast elkaar bestaan van twee vormen.

Als één van die twee idiomen een Afrikaanse schepping is, loopt het idioom dat nog te sterk bij de Nederlandse vorm aanleunt gevaar te verdwijnen.

b.v. : <u>Verouderde vorm</u>	<u>Nieuwe schepping</u>
- skalt en walt	- bak en brou ("doen wat je wil")
- met 'n skoon lei begin	- met 'n nuwe bladsy begin

1.2.6.6. Wijziging van idiomen

Alle menselijke ontwikkeling is een leerproces, d.w.z. het gevolg van beïnvloeding door de omgeving. Zo'n aangeleerd complex is de taal. Taal is dan ook geen afgewerkt produkt, maar een voortdurende schepping en handeling.

Elke mens leert constant nieuwe taaleenheden aan, die ontstaan door verandering van zijn omgeving. De taal past zich aan aan de dagelijks veranderende omstandigheden.

Ten opzichte van de wijziging van idiomen, kunnen de volgende factoren daartoe aanleiding gegeven hebben (De Beer, 1989:184 e.v.) :

- drang naar vernieuwing
- aanpassing bij nieuwe of veranderende omstandigheden
- een oorspronkelijker voorstellingsinhoud

Er zijn verschillende redenen voor vernieuwing :

Nieuwe omstandigheden

Nieuwe levensomstandigheden en levens- en omgevingsfactoren kunnen veroorzaken dat de voorstellingsinhoud van idiomen verandert :

- nieuwe omgeving : Ek wil eers die Kaap sien ("reizen")
- inheemse volksgroepen : Dit reën ou meide met knopkieries / Het regent oude wijven met klompen
meid = verouderde benaming voor een vrouwelijke Kleurling - of Bantoebediende
knopkierie : stok met een dikke ronde kop aan een einde, wordt door de inboorlingen als wapen gebruikt.
- planten en dieren : Nie onder 'n volstruis ("struisvogel"), skilpad, tarentaal ("parelhoen") uitgebroei wees nie.
- boerderij : die remskoen aandraai

Nieuwe uitdrukkingen

Een uitdrukking kan na verloop van tijd haar scherpte verliezen en dof en nietszeggend worden. Elke nieuwe generatie wordt dus wel min of meer gedwongen om voortdurend nieuwe uitdrukkingen te scheppen.

Tegenwoordig doet vooral de vooruitgang op technologisch gebied een behoefte aan nieuwe idiomen ontstaan. Zo hebben radio en televisie een paar idiomen tot stand laten komen,

b.v.: vasgenael sit voor die kykkassie.

De eigenschappen van nieuwe creaties kunnen als volgt opgesomd worden (De Beer, 1987:11) :

- veel van die nieuwe scheppingen hebben letterlijke betekenissen terwijl de aard van idiomen vereist dat ze abstracte betekenissen moeten hebben, b.v.: lemand haak met 'n bietjie kontant
- er bestaat een sterke neiging tot vaste woordconstructies (of samenstellingen),
b.v.: vaartbelyn
- er is een neiging tot versterkte vormen zoals properlies (< Engels)
- het Engels speelt een al hoe grotere rol in het ontstaan van nieuwe uitdrukkingen, b.v.: - op die bol wees

Het is immers zoveel gemakkelijker om uit het Engels over te nemen als om zelf uit te denken.

Oorspronkelijkere voorstellingseenheid

De wijziging van idiomen vindt dikwijls plaats in de voorstellingsinhoud of de betekenis. Betekeniswijziging wordt verkregen door een nieuwe toepassing of door een verkeerde interpretatie door taalgebruikers van de oorspronkelijke betekenis. De oorspronkelijke betekenis van de uitdrukking aan de man brengen is "iets proberen verkopen", maar nu kan die uitdrukking in het Afrikaans ook verwijzen naar "iemand arresteren".

Betekenis kan ook intreden door een figuurlijke betekenis aan een aanvankelijk letterlijke betekenis te koppelen, b.v.: houthakkers en waterputters. De oorspronkelijke letterlijke betekenis heeft nu de abstracte betekenis van "mensen van de arbeidersklasse" gekregen.

1.3. SAMENVATTING

In deze inleiding werd naast een uiteenzetting van de doelstellingen en methode ook de aard van idiomen behandeld. Met de aard van idiomen worden definiëring, verwante begrippen, kenmerken, vormeigenschappen, types, herkomst en ontstaan bedoeld.

Voor een verdere en meer diepgaande bespreking van idiomen wordt verwezen naar De Beer (1989), waarop deze inleiding trouwens in grote mate gebaseerd is.

2. BESPREKING VAN DE VERSCHILLEN TUSSEN NEDERLANDSE EN AFRIKAANSE IDIOMEN

2.1. LEXICALE VERSCHILLEN

2.1.1. Veranderde levensomstandigheden

De voorstellingsinhoud van de idiomen verandert omdat één of meer leidende begrippen, gewoonlijk onder invloed van nieuwe omgevingsfactoren, plaats maken voor andere. Hieronder vallen al die uitdrukkingen die aan eigen (d.w.z. Afrikaanse) omstandigheden aangepast zijn (Malherbe, 1924 : 50).

Iemand om de tuin leiden X Iemand om die bos lei

Achter de haag getrouwd zijn X Agter die bos getroud

Volgens Boshoff (1921 : 314) was de beoefening van het boerenbedrijf in Zuid-Afrika eng met de jacht verbonden. Beide hebben trektochten nodig gemaakt. Jacht was noodzakelijk om in de eigen behoeften te voorzien en om het vee tegen roofdieren te beschermen.

Politieke omstandigheden, droogte, verandering van weidegrond en allerlei ziekten onder het vee hebben de boeren verplicht om met hun vee rond te trekken, en van de 18e eeuw tot aan het begin van de 20-ste eeuw waren er boerenfamilies die een feitelijk nomadisch bestaan leidden.

Tuinen en hagen zijn echter niet met een nomadisch bestaan in overeenstemming te brengen. Vandaar wellicht de vervanging door bos, een beeld dat beter bij de veranderde omstandigheden aansluit.

Geld als water X Geld soos bossies

Deze uitdrukking wordt in het Afrikaans dikwijls schertsend gebruikt met de uitbreiding maar skuld soos sand. Het beeld is typisch voor het droge Zuid-Afrika met zijn eindeloze "bossievlaktes" (Malherbe, 1924 : 144).

Zo dood als een pier X So dood soos 'n mossie

De mus (Afr. mossie), hoewel uit Europa afkomstig, is vandaag wijdverspreid in Afrika. Als we rekening houden met de grote schade die de mussen op

de graanvelden veroorzaakt hebben, kunnen we begrijpen dat mossie de plaats van bijvoorbeeld pier, muis of kuiken zou innemen (De Beer, 1988: 189). Volgens Malherbe (1924:158) is er echter geen logische reden voor de vergelijking met een dode mus. In het Nederlands en Nederlandse dialecten worden ook andere kleine diersoorten als voorwerpen van vergelijking gebruikt. Mogelijk bepaalt de verbeelding zich in deze gevallen bij dieren waarvan we dagelijks doden kunnen vinden.

Een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken X "n Jakkals verander van hare, maar nie van snare/nukke nie.

Als het regent en de zon schijnt, is het kermis in de hel X Jakkals trou met Wolf se vrou.

De jakhals (Afr. jakkals) neemt in het Afrikaanse dierenverhaal de plaats in van Reinaert de Vos en net als in Europa heeft hij aanleiding tot verschillende uitdrukkingen gegeven (Malherbe, 1924 : 218). Onder invloed van Khoikhoiverbeelding bereikt het dierenverhaal in Zuid-Afrika een nieuw hoogtepunt. Deze nieuwe verhalen nemen al spoedig de plaats in van veel verloren gegane verhaalstof. Kinderen raken al heel vroeg vertrouwd met spreekwoordelijke personages zoals broer Jakkals en broer Wolf. En hoewel de sluwheid van de jakhals aan elke boer bekend is, zullen bij het ontstaan van uitdrukkingen met jakhals zeker wel levendige voorstellingen uit het dierenverhaal verdergezet zijn, vooral omdat in zulke verhalen de sluwheid zo treffend geschetst wordt.

Zo ook is Jakkals trou met Wolf se vrou een uitvloeisel uit diezelfde verbeeldingswereld (Malherbe, 1924 : 60). Van dit idioom kan bovendien gezegd worden dat het een taalhandeling is omdat het situationeel bepaald is. Het kan m.a.w. slechts in een bepaalde situatie gebruikt worden, nl. als het regent en de zon schijnt, vgl. ook : Jakkals prys sy eie stert.

Zo oud als de weg van Rome/Keulen/Kralingen X So oud soos die Kaapse pad.

Deze uitdrukking, die heel oud moet zijn en een Afrikaanse wijziging van de Nederlandse vorm is, betekent "oud, vernuftig, geslepen".

Met die Kaapse pad wordt het grote trekpad dat van Kaapstad naar het binnenland leidt en heel oud is bedoeld (Malherbe, 1924 : 285).

Ook Boshoff [1921 : 335] schrijft het ontstaan van dit idioom aan het trek-
kersleven toe.

Het regent oude wijven met klompen X Dit reën ou meide met knopkieries.

Deze begripsvervanging is het gevolg van contact en omgang met inheemse
bevolkingsgroepen. Een meid is de Afrikaanse benaming voor een vrouwelijke
Kleurling- of Bantoebediende, terwijl knopkierie [een stok met een dikke,
ronde kop aan één uiteinde, altijd als wapen gebruikt] volgens Boshoff [1921:
316] in het Afrikaans zou gekomen zijn via jacht- en trektochten, commando-
leven en het boerenbedrijf, activiteiten die de Afrikaner in nauwe aanraking
met de levenswijze, wapens en werktuigen van verschillende inboorlingstammen
gebracht hebben.

**Had het een wolf geweest, 't had uw neus afgebeten X As dit 'n slang was,
dan het hy jou al lank gebyt/gepik.**

**Hij is niet onder een uil uitgebroed X Hy is nie onder 'n kalkoen uitgebroei
nie.**

**Je slacht de schildpad, je bent overal thuis X Hy is nes 'n volstruis, waar
hy kom daar is hy tuis.**

Hoewel wolf, uil en schildpad ook in Zuid-Afrika bekend zijn, heeft toch een
aanpassing aan de veranderde dierenwereld plaatsgevonden. Soms echter
was vooral rijmlust, en minder aanpassing het motief voor wijziging, bijvoor-
beeld : volstruis - tuis (Malherbe, 1924 : 51).

**Een schurftig schaap steekt de ganse kudde aan X Een brandsiek skaap steek
die hele trop aan.**

Brandsiek is één van de vele nieuwe samenstellingen voor ziekteverschijnselen
onder vee die in Zuid-Afrika ontstaan zijn (Boshoff, 1921 : 312).

Het woord skurf bestaat ook in het Afrikaans, maar kan in deze context niet
bijvoeglijk gebruikt worden. De omschrijving Een skaap wat skurf is is wel
mogelijk, maar maakt gezien de grote bekendheid van brandsiek weinig kans
om die vorm te verdringen.

De paarden achter de wagen spannen X Die kar voor die perde span.

Waar in het Nederlands het woord wagen neutraal is (elk soort rijtuig) denkt men bij wa in het Afrikaans automatisch aan de ossewa, het "symbool van de Boerenbeschaving" (Malherbe, 1924 : 56).

Bij kar daarentegen denkt men in het Afrikaans vooral aan paarden : HAT: "ry- of voertuig met twee wiele, deur een of meer perde of ander trekdieren getrek".

Waar we in het Nederlands de paarden achter de wagen spannen, vereist het Afrikaans dat men de kar voor de paarden spant.

Als men in het Afrikaans toch wa wil gebruiken, dan slechts in combinatie met osse : Die wa voor die osse span (HAT).

2.1.2. Het verloren gaan van de oorspronkelijke voorstellingsinhoud

De oninterpreteerbaarheid van het Nederlands is volgens Malherbe (1924: 49) een voorname oorzaak voor wijziging van idiomen. Een woord kan in onbruik raken, en omdat het niet meer verstaan wordt gaat de voorstellingsinhoud verloren of de hele voorstellings sfeer verdwijnt (verlies van cultuurgood). Op die manier zijn een massa Nederlandse idiomen in het Afrikaans verdwenen. Toch zijn ook heel wat van die idiomen blijven voortbestaan, omdat men hun voorstellingsinhoud aangepast heeft aan nieuwe omstandigheden en levens- en omgevingsfactoren.

Iemand in het vaarwater komen X In iemand se vaalwater kom.

Geen vin verroeren X Nie 'n vinger verroer nie.

Voor de 17de-eeuwse Nederlanders, een zeevarend volk bij uitstek, was het volkomen duidelijk wat met de begrippen vaarwater en vin bedoeld werd. In Zuid-Afrika zou vaarwater geen duidelijke voorstelling meer oproepen en wordt bijgevolg volksetymologisch vervormd tot vaalwater. De oorspronkelijke voorstellingsinhoud, nl. dat een vaartuig gehinderd wordt wanneer het in het waterspoor van een ander vaartuig komt, wordt verbroken terwille van een nieuwe associatie waarmee de Afrikaner meer vertrouwd is : de valse, troebele kleur van de Zuidafrikaanse rivieren.

Troebel (vuil) water versterkt bovendien de gedachte aan twist, moeilijkheid in tegenstelling met helder water (Malherbe, 1924 : 338)

Min of meer hetzelfde is met Geen vin verroeren gebeurd. Omdat visvangst in Zuid-Afrika eigenlijk onbeduidend was, is vin na verloop van tijd door vinger vervangen. Hierdoor kon het idioom behouden blijven, weliswaar met verlies van beeld.

In zijn kraam te pas komen X In sy kraal te pas kom.

Een kraam is volgens van Dale een "tent van hout en/of doek waarin waren te koop worden aangeboden, zoals op markten, kermissen, ...".

We hebben al vroeger besproken dat het leven van de Afrikaanse boer lange tijd nomadisch was. De kans dat hij met markten en kramen in aanraking zou komen was dus heel klein. Vandaar wellicht de vervorming tot kraal. Een kraal is een "omsloten, afgeperkte ruimte voor vee" (Van Dale) en sluit dus veel dichter aan bij de leefwereld van de boer.

Het hek is van de dam X Die hek is van die kraal

Volgens Stoett (l. 1923 : 337) betekent dit dat het hek dat op de dam van een weide staat, weggenomen is : hierdoor kunnen de daarin opgesloten dieren ontsnappen, zich vrij bewegen en doen wat zij willen.

In het Afrikaans betekent dam volgens HAT een "plek waar water opgegaar word".

De Nederlandse betekenis, nl. "aanplemping, smal stuk grond waarover men een door sloten omgeven weiland kan betreden, doorgaans met een hek er midden op" (van Dale), is verloren gegaan. Vandaar dat dam in het Afrikaans door kraal vervangen wordt, zodat een nieuwe voorstellingsinhoud ontstaat en het idioom kan blijven verder bestaan.

Het zijn wel mooie woorden, maar de eenden leggen de eieren X Die belofte/plan/woord is goed, maar die hennetjies/eend lê die eiers.

Volgens Malherbe (1924 : 50) vertoont het Afrikaanse idioom geen samenhang tussen de delen. De voorstelling wordt evenmin duidelijk wanneer we belofte of plan door woord vervangen, hoewel het idioom dan nochtans meer met de Nederlandse vorm overeenstemt. Het Nederlandse spreekwoord is gebaseerd op een woordspeling : woorden = woerde (mannelijseend), maar omdat

woerd niet overgeërfd is in het Afrikaans, is alle gevoel voor de oorspronkelijke woordspeling verloren gegaan, zodat eend in het tweede deel nu geen reden tot bestaan meer had en door enige andere pluimveesoort kon vervangen worden, terwijl het eerste deel tot volmaakte kleurloosheid kon zinken, bijvoorbeeld : wat jy daar sê is goed of dis alles goed wat jy daar sê, dit klink alles mooi, enz.

Aap wat heb-je mooie jongen X Aap, wat ben-je 'n mooie jonge.

Volgens Stoett (l. 1923 : 10) zijn deze woorden afkomstig van Reynaert II, 6543 en vlgg. waar verteld wordt hoe Reynaert in het hol van een afschuwelijke aap en haar jongen kwam en hoewel hij vastbesloten was om de waarheid te zeggen, becroop de vrees hem zo dat hij toch maar begon te vleien.

In het Afrikaans is de uitdrukking gewijzigd omdat jongen niet meer verstaan werd als "kleintjes van een dier", maar als "jong mens, seun".

Vandaar ook de vervanging van hebben (heb-je) door zijn (ben-je), een aanpassing aan de nieuwe interpretatie. Maar ook in het Gronings komt ben-je in plaats van heb-je voor.

Oude trant X Ou trant in Afr. ?
Oude trant X Ou traan

Traan is een volksetymologische vervorming van trant, dat ook nog bestaat in het Afrikaans (Malherbe, 1924 : 283). Bovendien kan traan misschien ook nog de gedachte aan heimwee naar een vervlogen tijd versterken.

Heet gebakerd X Kort gebakend

Volgens Stoett (l. 1923 : 57) heeft deze uitdrukking haar ontstaan te danken aan de mening dat de wijze waarop een kind gebakerd werd (d.w.z. "koesteren, warmen ; voorheen : pasgeboren kinderen voor een vuurmand koesteren en stevig in doeken wikkelen" (van Dale)) invloed had op zijn karakter.

Kort in Afrikaans is ontstaan onder invloed van uitdrukkingen zoals kort gebonde, kort van draad, of direct uit Nederlands kort gebakerd.

Gebakend is vervormd uit gebakerd toen dit niet meer begrepen werd, en wel onder de bijgedachte aan baken (Malherbe, 1924 : 177).

Witjes lachen X Wit-tande lag.

Volgens Stoett (II, 1923 : 511) is het bijwoord witjes gevormd van het bijvoeglijk naamwoord wit in de zin van "vrolijk". Volgens Malherbe (1924 : 328) hebben we hier, als de Afrikaanse uitdrukking niet zelfstandig ontstaan is, weer te doen met volksetymologie. Toen wit niet meer verstaan werd, is de voorstelling witte tanden, die bij het lachen vertoond worden, op de voorgrond gekomen.

Stukjes draaien X Stokkies draai.

De oorspronkelijke betekenis van stukjes draaien is volgens Stoett (II, 1923: 337) "beetnemen, bedriegen". Stukje betekent dan "grap". De betekenis nu is "opzettelijk, zonder gegronde redenen de school verzuimen". Stokkies in Afrikaans is wellicht weer een volksetymologische vervorming nadat de oorspronkelijke voorstellingsinhoud niet meer begrepen werd.

Het werkwoord draaien in deze uitdrukking heeft de algemene betekenis van "in orde maken, klaar maken, leveren", ontleend aan de draaibank ; vlg. iemand iets bakken, lappen, draaien (iemand een loer draaien).

Hij heeft de klok horen luiden, maar hij weet niet waar de klepel hangt X
Hy het die klok hoor lui, maar hy weet nie waar die bel hang nie.

Het Nederlandse klepel, een "van onderen verdikte staaf die binnen in een klok hangt", is in het Afrikaans in onbruik geraakt en vervangen door bel, een woord dat eigenlijk ook niet al te duidelijk meer is voor een Afrikaner (Malherbe, 1924 : 237).

Van streek zijn X Van stryk wees

Volgens Stoett (II, 1923 : 325) verstaat men onder streek, een afleiding van strijken, een windstreek, het 32ste van de windroos, een kaartenblad waarop de 32 windstreken getrokken zijn ; vandaar dat streek de betekenis aanneemt van richting, koers.

In idiomen zoals een stryk deur, op stryk kom en van stryk wees heeft het Afrikaans gewoonlijk de infinitiefvorm stryk ("strijken") van het Germaanse werkwoord strican, terwijl het Nederlands de ablautsvorm streek gebruikt. Het verschil is hier dus eerder morfologisch als lexicaal van aard.

Een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken X 'n Jakkals verander van hare, maar nie van snare/nukke nie.

In het Afrikaanse idioom is streken vervangen door snare. De verschillende tonen van een snaarinstrument worden hier op de gemoedstoestand overgedragen (Malherbe, 1924 : 315). Hierdoor wordt het idioom poëtischer en bovendien ook nog allitererend, waardoor het een afgerondheid krijgt die het in zijn bestaan verzekert.

De Nederlandse betekenis van streken nl. "slimmigheden, listen, grillen", leeft voort in het Afrikaanse compositum Jakkalsstreek ["skelm, slinkse streek" (HAT)].

2.1.3. Het Nederlandse woord is bekend, maar doet vreemd aan in deze context.

De ondoorzichtigheid van heel wat leden van idiomen is volgens De Villiers (geciteerd in De Beer [1988 : 182] toe te schrijven aan het feit dat ze deel zijn van de historische taalerfenis, die door cultuurverandering en soms door taalverandering onbekend of onduidelijk geworden is. Zo zijn volgens Malherbe [1924:54] heel wat uitdrukkingen in verband met inrichting van huis en haard, gewoonten, volksvermakelijkheden, volksgeloof en legenden en verhalen verloren gegaan.

Zo bang als de duivel voor een knapzak X So bang soos die duiwel vir 'n slypsteen.

Een knapzak is een "zak waarin etenswaren worden megedragen door personen die voor enige tijd van huis gaan" (van Dale). Het woord knapzak bestaat nog altijd in het Afrikaans, maar niemand weet nog wat het daar in die context staat te doen.

Vertellingen in verband met duivel- en heksengeloof zijn haast ontelbaar in de stamgebieden, maar omdat zulke verhalen streekgebonden zijn, hebben er zich maar enkele in Zuid-Afrika kunnen handhaven. En wanneer dan een enkele uitdrukking bewaard gebleven is, zoals bijvoorbeeld Zo bang soos die duiwel vir 'n knapsak, dan is zelfs de vaagste herinnering aan het verhaal waaraan het ontleend is, uitgewist (Malherbe, 1924 : 54).

Het verhaal zou weer volgens Malherbe [1924 : 101] nog in Vlaanderen bekend

zijn : Ik vat het kort samen : Een smid heeft zijn ziel aan de duivel verkocht. Na zeven jaar zou de duivel de ziel komen ophalen. Ondertussen echter bewijst de smid Sint-Pieter een dienst en uit dankbaarheid mag hij drie wensen doen. De smid wenst dat al wie op zijn stoel gaat zitten, in zijn pereboom klimt of in zijn geldzak kruipt, zal vastzitten. Twee keer kan de smid de duivel zo beetnemen en telkens laat hij de duivel beloven om hen nog voor zeven jaar in vrede te laten. De derde keer overreedt de smid de duivel om in zijn geldzak te kruipen. Van zodra de duivel in de zak zit, knoopt de smid de zak toe en beveelt zijn knechten om de zak op het aambeeld plat te slaan. Pas als de duivel de smid uiteindelijk belooft om hem nooit meer lastig te vallen, laat hij hem vrij. En sindsdien is de duivel erg bang voor een knapzak.

Dit verhaal is in Zuid-Afrika verloren gegaan, vandaar dat men knapzak door slijpsteen vervangen heeft. Een vervanging die waarschijnlijk gemotiveerd is door de voorstelling dat de duivel, telkens hij een dronken man laat verongelukken, als straf de slijpsteen moet draaien.

Malherbe (1924 : 102) beweert dat de voorstelling nog "hier en daar" bekend is (in 1924 !) Als ook die voorstelling ondoorzichtig begint te worden, zal een nieuwe vervanging zich opdringen, anders loopt het idioom gevaar om te verdwijnen.

Hij wil ook 'n duit in 't zakje doen X Hy wil ook 'n stuiver in die armeurs gooi.

In het Afrikaanse idioom hebben drie vervangingen plaatsgevonden. Vooreerst gebruikt men stuiver voor duit. Duit, een oud Nederlands muntstuk, is in het Afrikaans onbekend, hoewel duit met die betekenis nog sporadisch in een paar oude uitdrukkingen voorkomt, zoals Nie 'n bloue duit besit nie.

Zakje vervolgens is in het Afrikaans onbekend als houder voor de kerkcollecte, vandaar de vervanging door armeurs of armbus, een bus voor bijdragen aan de armen. Tenslotte wordt doen vervangen door gooi omdat doen in het Afrikaans niet de betekenis van "ergens leggen, plaatsen" heeft (van Dale).

Elke haan is stout op zijn eigen mesthoop X Elke haan is koning op sy eie mishoop.

Het betekenisaspect "dapper, vermetel", dat het Nederlandse stout naast "ondeugend" heeft en dat in het Afrikaans ook nog terug te vinden is in Sy

stoute skoene aantrek, is in onbruik geraakt. Om te verhinderen dat het hele idioom in onbruik zou raken heeft men stout door koning vervangen.

Hierdoor is het Afrikaanse idioom eigenlijk meer beeldend geworden : automatisch denkt men bij koning aan een oppermachtig heerser. Deze wijziging kan echter ook ontstaan zijn onder invloed van de uitdrukking Sy haan moet koning kraai (d.w.z. hij heeft het hoogste woord), waar we hetzelfde betekenisaspect terugvinden.

Woorden wekken, voorbeelden strekken X Woorde wek, voorbeelde trek.

Strek komt in Afrikaans nog voor in uitdrukkingen zoals dit strek hom tot eer, geluk, voorbeeld ; solank die voorraad strek, enz., waar strekken het betekenisaspect "als uitkomst hebben" heeft (HAT).

Het betekenisaspect "veroorzaken", dat strekken in het Nederlands heeft, is in het Afrikaans verloren gegaan. Om het idioom meer verstaanbaar te maken heeft men strek gereduceerd tot trek. Op die manier is het idioom doorzichtiger geworden, men is binnen het rijm gebleven en bovendien heeft het idioom door trek een grotere geladenheid gekregen.

Een krop in de keel X 'n Knop in die keel.

Bij krop denken we onmiddellijk aan een verteringsorgaan bij vogels. De krop wordt volgens Ndl. Wdb (VIII, II, 369) ook vaak genoemd in verband met gemoedsaandoeningen, gevoelens en dergelijke ; dit gebruik berust voor een deel op waarneming van feiten, zoals bijvoorbeeld het benauwde gevoel in de keel dat iemand heeft die in angst verkeert, voor een ander deel zal het op beeldspraak berusten.

Metonymisch wordt krop dan verder gebezigd voor het benauwde gevoel dat men bij angst, smart, enz., in de keel voelt, en in het algemeen voor een onaangenaam gevoel dat iemand vervult. Vandaar de uitdrukking een krop in de keel hebben.

Deze metonymie is in het Afrikaans waarschijnlijk niet meer zo goed begrepen, waardoor men krop door knop vervangen heeft. Beide worden immers gesuggereerd door het gevoel dat in de keel ontstaat wanneer men ontroerd is (Malherbe, 1924 : 239). Hierdoor is het Afrikaanse idioom echter minder beeldend geworden.

2.1.4. Louter lexicale vervanging

Hier horen die idiomen thuis waarvan de lexicale vervanging eigenlijk niet kan verklaard worden. In een aantal gevallen is een begrip vervangen, in andere gevallen het werkwoord.

2.1.4.1. Begripsvervanging

Er loopt hem een luis over de lever X Hy lyk of 'n vlieg (vlooi/iets) oor sy lewer geloop het.

De Nederlandse vorm is allitererend.

Een goed verstaander heeft een half woord nodig X 'n Goeie begrip/begryper het 'n halwe woord nodig.

In het Afrikaans treedt een perspectiefverschuiving op. Waar in het Nederlands de klem op de persoon gelegd wordt, wordt in Afrikaans het abstracte begrip geaccentueerd.

De kool is het sop niet waard X Die kool is die sous/sop nie werd nie.

De soep wordt nooit zo heet gegeten als ze opgediend wordt X Pap wordt altyd warmer gekook as wat dit geëet word.

Tussen lepel en mond valt het sop te grond X Van die hand tot die mond val die pap op die grond.

Sop is de naam van verschillende halfvloeibare spijzen en dus eigenlijk een soort verzamelnaam voor pap, soep en saus. In de drie bovenstaande idiomen kan in het Nederlandse idioom sop ook vervangen worden door pap of saus zonder dat dit de betekenis zal veranderen (Stoett, II 1923: 282 en 286).

Wie laatst lacht, lacht het beste X Wie laaste lag, lag die lekkerste.

In dit geval hebben we te maken met een subidiomatische vervanging, dat wil zeggen de vervanging van een uitdrukking [het beste] door een bekende idiomatische uitdrukking [die lekkerste] binnen een grotere idiomatische uitdrukking ; vgl. Afrikaans lekker lag als idiomatische combinatie. Door die vervanging wordt het Afrikaanse idioom bovendien ook allitererend.

Lekker in de betekenis van "aangenaam, aardig", wordt gewoonlijk voor typisch Afrikaans beschouwd, maar volgens Boshoff [1921 : 244] komt dit betekenisaspect ook in verschillende Nederlandse dialecten voor.

In een paar gevallen kan de begripsvervanging mogelijk onder invloed van vreemde talen gebeurd zijn :

Duitse invloed

Volgens Malherbe [1924 : 67] is het haast onmogelijk om te bepalen wanneer we met Duitse invloed te doen hebben. Heel wat Nederlandse uitdrukkingen, vooral die uit de oostelijke dialecten, bestaan met geringe klankwijziging ook in Plat-Duits, zodat zelfs daar waar we geen Duitse invloed verwachten toch bijdragen van Duitse kolonisten kunnen schuilen, die in de Nederlandse vorm overgegaan zijn.

Afrikaanse idiomen met mogelijke Duitse invloed :

Buig het takje als het nog jong is X Buig die boompie solank hy nog jonk is. Duits : Man muss das Bäumchen biegen, weil es jung ist.

Holle vaten klinken het hardst X Lëe vate maak die meeste geraas. Duits: Leere Fässer machen das meiste Geräusch.

Engelse invloed

Bij een poging om anglicismen vast te stellen stuit men volgens Malherbe [1924 : 71] op grote moeilijkheden die samenhangen met overeenstemming in woordenschat tussen het Engels en het Afrikaans, zowel als in voorstellingswereld en denkwijze van de betrokkenen want daardoor blijft de mogelijkheid van toevallige overeenstemming open.

Deze moeilijkheid zou – nog steeds volgens Malherbe – kunnen opgelost worden als we zouden weten hoe oud die uitdrukking in het Afrikaans is. Het is juist die onwetendheid die de beoordeling van een anglicisme ingewikkeld maakt, zeker wanneer er in ouder Nederlands een overeenstemmende uitdrukking bestaan heeft, waarvan we niet weten of deze uitdrukking in het

Afrikaans als erfgoed bestaan heeft vooraleer het Engels op het toneel verschenen is. Zulke overwegingen tonen aan dat we niet voorzichtig genoeg kunnen zijn bij het vaststellen van anglicismen.

Idiomen met mogelijke Engelse invloed :

De koe bij de horens vatten X Die bul by die horings vat. Engels : Take the bull by the horns.

Maar : het woord bul bestaat ook in het Nederlands. Heeft het Afrikaans een oude Nederlandse vorm overgenomen, of hebben we te doen met Engelse invloed ?

De hand aan het wiel leggen X Skouer aan die wiel sit. Engels : To put the shoulder to the wheel.

Dat is Chinees voor mij X Dis Grieks vir my. Engels : It is Greek to me.

2.1.4.2. Werkwoordsvervanging

2.1.4.2.1. Nederlands hebben X Afrikaans wees

De duivel inhebben X Die duiwel in wees

Vergelijk ook : de hel inhebben met het Afr. die hel in wees. Die duiwel in wees stemt syntactisch overeen met buikvol wees uit Ndl. de buik vol hebben. Toen die duiwel in een toestandsbegrip beginnen worden is, kwam is in de plaats van hê ("hebben") te staan (Malherbe, 1924 : 167). Ter vergelijking zien we ook dat tegenover het Nederlands "Ik heb dorst, honger, lust, spijt, vaak" in het Afrikaans "Ek is honger, dors", enz. staat hoewel in al die gevallen het oorspronkelijke verbindingswoord het ook nog gewoon is. Volgens Scholtz (1982 : 96) hebben we hier te doen met een bijzondere groep verbindingen die in betekenis gelijksoortig zijn: het predicaat drukt een toestand uit waarin het subject verkeert.

iemand op zijn hand hebben X Op iemand se hand wees.

iemand op zijn hand hebben betekent "een bondgenoot hebben", iemand hebben die je steunt. Op iemand se hand wees daarentegen betekent "voor iemand partijdig zijn, zijn vaak ondersteunen". In het Nederlands wordt jij gesteund, terwijl in het Afrikaans iemand jou steunt. Deze perspectiefverschuiving is verantwoordelijk voor het werkwoordsverschil.

2.1.4.2.2. Nederlands handelingswerkwoord X Afrikaans wees

Zich dik maken X Dik wees vir iemand.

Het Afrikaanse idioom drukt een toestand uit, jij bent kwaad op iemand. Het Nederlandse idioom beschrijft echter een proces : men zwelt op van woede, vandaar dat een handelingswerkwoord vereist wordt.

iemand op de hakken/hielen zitten X Op iemand se hakke wees.

Ndl. zitten wordt in deze context gebruikt "ter aanduiding van een nabijkomen en/of verbonden-zijn door een beweging" [van Dale]. Dit betekenisaspect is in het Afrikaans onbestaande. ? Die hunder uit sit/in die pad steek

Morgen komt nog een dag X Môre is nog 'n dag.

Vier ogen zien meer dan twee X Vier oë is beter as twee.

In deze laatste twee gevallen is er geen duidelijke reden voor de vervanging.

2.1.4.2.2. Het Afrikaans en het Nederlands gebruiken een verschillend werkwoord.

iemand in een hoekje dringen X Iemand in 'n hoekie keer.

Het werkwoord dringen is heel deftig in het Afrikaans, poëtisch bijna. Vandaar dat dringen vervangen wordt door het meer gebruikelijke keer: vgl. ook het Afrikaanse werkwoord vaskeer (HAT : "in 'n posisie bring dat geen ontsnapping moontlik is nie").

Kastanjes uit het vuur halen X Kastaiings uit die vuur krap.

Het Afrikaanse idioom is meer beeldend en bovendien ook allitererend.

Gelegenheid maakt genegenheid X Geleentheid gee geneentheid.

Het Afrikaanse idioom is meer allitererend.

Iemand op zijn tabernakel komen/spelen X Iemand op sy tabernakel gee/speel.

Iemand op de bast komen X Op sy bas gee.

Beide idiomen zijn uitdrukkingen voor slaan. In plaats van het Nederlandse komen "met geweld aantasten, te lijf gaan" (van Dale) gebruikt het Afrikaans in beide gevallen gee, vermoedelijk als gevolg van contaminatie met de bekende uitdrukking pak gee ("iemand een pak slaag geven").

2.1.4.2.4. Voorzetselvervangings

In een paar gevallen gebruiken het Nederlands en het Afrikaans een verschillend voorzetsel :

Gek wees op iets X Gek wees na iets

Een slag van iets hebben X 'n Slag hê met iets

Leven van zijn rente/Teren van zijn kapitaal X Lewe op sy rente en teer op sy kapitaal

Tussen twee stoelen zitten X Op twee stoele sit

Iemand bij de neus leiden X Iemand aan die neus lei.

In het laatste voorbeeld kan Duitse invloed aan het werk zijn : einem an der Nase herumführen.

2.2. SYNTACTISCHE VERSCHILLEN

2.2.1. Het Nederlands heeft een datiefconstructie

Een datief werd vooral gebruikt voor een levend wezen dat de invloed ondergaat van de door het werkwoord aangegeven actie, en het voornaamwoord of zelfstandig naamwoord waardoor dit uitgedrukt wordt staat in de datief (Van den Toorn: 1975 : 284 en Le Roux en Le Roux, 1975 : 206).

In het Nederlands en het Afrikaans worden zelfstandige naamwoorden niet meer verbogen om naamval aan te duiden, zoals dit nog wel in het Duits gebeurt. Dit betekent dat een datief alleen nog maar zichtbaar is bij een paar pronominale vormen (mij, jou, hem, haar), waar hij samenvalt met de accusatief.

Wanneer het indirecte voorwerp in de datief staat, duidt de datief de bezitter aan. Daarom wordt deze datief ook de dativus possessivus genoemd.

Deze datief komt nog steeds voor in het Nederlands. In Afrikaans echter is deze datief vervangen door een bezittelijk voornaamwoord of constructie:

Er loop hem een luis over de lever X Hy lyk of 'n vlieg (vlooi/iets) oor sy lewer geloop het.

Iemand het hoofd wassen X Iemand se kop was.

Iemand in het vaarwater zitten X In iemand se vaarwater kom.

Iemand op de bast komen X Op sy bas gee (kry).

Iemand op de hakken zitten X Op iemand se hakke wees.

2.2.2. Afrikaanse uitbreiding

Met een Afrikaanse uitbreiding bedoel ik dat de voorstellingsinhoud van het Afrikaanse idioom uitgebreid wordt met nieuwe elementen. Deze nieuwe elementen zijn vaak betekenisloos, maar doen niettemin als vormmiddel dienst om het idioom stevigheid en afgerondheid te geven en het zo in zijn bestaan te verzekeren (Malherbe, 1924 : 39). In deze uitbreidingen zijn verschillende vormverschijnselen aan het werk :

1. Poging tot poëtisering

Dit betekend dat gepoogd werd om het idioom dichterlijk of mooier voor te stellen :

Een profeet die brood eet X Ou profete is dood, en die jonges eet brood.

Stille waters hebben diepe gronden X Stille waters, diepe grond, onder draai die duiwel rond.

Ongenode gasten zet men buiten de deur X Ongenooide gaste hoort agter deure en kaste.

In deze voorbeelden zullen ritme en rijm zeker ook een rol gespeeld hebben. Volgens Malherbe (1924 : 39) gaan ritme en rijm dikwijls, maar niet altijd samen. Beide helpen om het idioom een apart en scherp onderscheiden bestaan te verzekeren.

De rijmlust kan echter zo ver gaan dat geen aandacht meer gegeven wordt aan de betekenis. De bijvoegsels zijn dikwijls betekenisloos, maar zijn toch een vormmiddel om het idioom stevigheid en afgerondheid te geven, waardoor het in zijn bestaan verzekerd wordt.

Waar het rijm tot een eenheid samenbindt, zullen we gewoonlijk ook een ritmische vorm aantreffen. Dit is het geval bij :

Stille wátters, díepe grónd, ónder draai díe duiwél rónd
Ongénooide gásté hoort agtér deuré en kásté
Oú prófeté ís dóod, én díe jónges eet bróod

waar we te doen hebben met een ritmisch-metrisch patroon waar de eerste lettergreep het accent draagt : de trochee. Dat een idioom met een accent begint, kan van groot belang zijn voor de beweging van dat idioom : want omdat het accent op de eerste lettergreep valt, wordt een bepaald patroon geschapen en krijgt het idioom een nadrukkelijke toon (Nienaber, 1962: 45).

2. Contaminatie

Het Afrikaanse idioom is een contaminatie of samensmelting van twee onafhankelijke Nederlandse idiomen. Een mooi voorbeeld hiervan is :

Van zijn rente leven/Van zijn kapitaal teren X Lewe op sy rente en teer op sy kapitaal.

3. Antithese

Idiomen maken van verschillende vormvershijnselen gebruik om treffend en bondig over te komen. Een van die vormvershijnselen is de antithese of teenstelling :

Men kan van liefde alleen niet leven X Lewe van liefde en kou water.

Geld als water X Geld soos bossies, maar skuld soos sand

4. Verpersoonlijking

Net als in de dichtkunst is die verpersoonlijking als vormscheppende faktor in idiomen een vruchtbaar vershijnsel, wanneer het woord in zijn ruimste betekenis opgevat word, nl. die toekenning van menselike eienskappen aan een abstrakt begrip (Malherbe, 1924 : 34) :

Berouw kom te laat X Spyt is 'n goeie ding, maar dit kom altyd te laat.

2.2.3. Afrikaanse vereenvoudiging

In teenstelling tot 3.2.2. (Afrikaanse uitbreiding) kan die Afrikaanse idioom ook een verkorting of vereenvoudiging van een Nederlands idioom zijn . Weer zijn vershillende vormvershijnselen aan die werk.

We kunnen in Afrikaans te maken hebben met een soort poëtisering :

Eerst die kooitje klaar en dan een vogeltje erin X Eers die koutjie en dan die vroutjie.

Hoe later op die avond, hoe skoner die volk X Hoe later, hoe kwater.

Die beeld of die metafoer word in die Afrikaans doorbroken om een soort verklaring of verduidelijking te geven.

Daartegenover blyk dat die Nederlands in enkele gevalle een uitbreiding heeft die in Afrikaans vervallen is :

Als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel X As die kat uit/weg is, is die muis baas.

Hij verdient het zout in de pap niet X Sy sout nie verdien nie.

Om te besluiten kunnen we zeggen dat het Nederlandse idioom over het algemeen een meer uitgebouwd beeld heeft, terwijl het Afrikaanse beeld vereenvoudigd en daardoor meer expliciet is.

In het Afrikaans blijkt ook een duidelijke voorkeur te bestaan voor klankpoëtisering. Rijm is belangrijker dan beelden : koutjie - vroujie, later - kwater.

Deze veranderingen kunnen ook aanleiding geven tot betekeniswijziging. Zo betekent het idioom Hoe later, hoe kwater "hoe later op de avond, hoe erger het er aan toe gaat". Het Nederlandse idioom Hoe later op de avond, hoe schoner het volk is eigenlijk een compliment voor late bezoekers. Het volk is mooier omdat men dan al meer gedronken heeft (Stoett I, 1923 : 52).

2.2.4. Omgekeerde volgorde van woorden, zinsdelen en zinsstukken

Bij een paar Afrikaanse idiomen wijkt de zinsbouw van de Nederlandse af. Voor die afwijking zijn er verschillende oorzaken :

1. Wisselvormen in het Nederlands

Boe noch ba zeggen X Geen/Nie ba of boe sê nie (Malherbe, 1924 : 151)

Voor dag en dauw X Douvoordag of ook : Voor dag en dou.

In deze beide gevallen gaat de omkering terug op Middelnederlandse wisselvormen (wisselidiomen). Zo bestonden in het Middelnederlands de idiomen voor dauw voor dag en voor dag voor dauw (Ndl. Wdb. III, 2, 2214) en bu no ba en ba no bu (Stoett I, 1925 : 105) naast elkaar.

Volgens Scholtz (1980 : 50) waren er in het Nederlands van de 17e en 18e eeuw nog veel wisselvormen die naast elkaar gebruikt werden.

De omgekeerde woordvolgorde van bovenstaande idiomen gaat dus eigenlijk terug op oude overgeleverde wisselvormen.

1. Het sop is de kool niet waard
2. De kool is het sop niet waard
- X Die kool is die sous nie werd nie

Deze twee varianten in het Nederlands zijn het gevolg van een verschillende interpretatie (Stoett II, 1925 : 285) :

1. "De zaak is het sop van de kool niet waard" : de zaak is niet waard dat men er zoveel drukte om maakt.
2. "De kool is het sop niet waard dat men er opgiet".

Ook hier komen dus in het Nederlands wisselvormen voor. Eén van die vormen is in Afrikaans verloren gegaan. Van een echte omkering in Afrikaans kan dus geen sprake zijn.

2. Omkering van de zinsconstructie

Te veel om van te sterven en te weinig om van te leven X Te min om van te lewe en te veel om van dood te gaan.

3. Omkering van zinsdelen in een conjunctie

Zijn morgensprookjes en avondpraatjes komen niet overeen X Sy aand-en môrepraatjies kom nie ooreen nie.

Een mogelijke oorzaak voor deze omkering kan Duitse invloed zijn :
Abendrede und Morgenrede kommen selten überein.

4. Perspectiefverschuiving

De paarden achter de wagen spannen X Die kar voor die perde span.

De soep wordt niet zo heet gegeten als ze wordt opgediend X Pap wordt altyd warmer gekook as wat dit geëet word.

In beide gevallen hebben we te maken met wat we een perspectief- of focusverschuiving zouden kunnen noemen.

In het eerste voorbeeld wordt in het Afrikaans de focus op de kar gelegd, terwijl in het Nederlands de paarden gefocust worden.

In het tweede voorbeeld wordt in het Afrikaans het koken beklemtoond terwijl het Nederlands focust op het eten.

	onderwerp	bijwoord	focus	vergelijking
Afr.	pap	warmer	gekook	as geëet
Ndl.	soep	niet zo heet	gegeten	als opgediend

De focusverschuiving heeft tot gevolg dat het bijwoord in het Nederlands moet afgezwakt worden : niet zo heet X warmer.

2.2.5. Andere syntactische verschillen

Een man uit duizend X 'n Man duisend

Bij hoog en laag zweren X Hoog en laag sweer

In beide idiomen heeft Afrikaans het voorzetsel laten vallen. Hoewel in Afrikaans de uitdrukking een uit duisend voorkomt, wordt van zodra men een door een substantief (vb. man, vriend) vervangt het voorzetsel uit weggelaten. Afrikaans heeft dus zijn eigen patroon geschapen. Dit nieuwe patroon roept gelijkenissen op met de nominale constructie die teruggaat op een partitieve genitief (vb. een glas water).

Ook bij het idioom hoog en laag sweer heeft Afrikaans het voorzetsel weggelaten. Stoett (l. 1923 : 366) vermeldt echter dat hoog en laag zweren ook in 18e-eeuwse Nederlands voorkwam. Mogelijk heeft Afrikaans die 18e-eeuwse variant overgenomen. Als het voorzetsel weggelaten wordt, zijn daar wel consequenties voor de woordsoort: waar we in het Nederlands met substantieven te doen hebben, krijgen we in het Afrikaans bijwoorden.

Klaar is kees X Dit is klaar met Kees.

In tegenstelling met de vorige idiomen heeft Afrikaans in dit geval een voorzetsel bijgevoegd. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan de langere structuur van het Afrikaanse idioom. Ook in het Nederlands zou het voorzetsel met toegevoegd worden, als we het idioom met Het is zouden beginnen: Het is klaar met Kees.

- Muizennesten in het hoofd hebben X Kop vol muisneste
- Muizenissen in het hoofd hebben

Wat de twee Nederlandse idiomen betreft kunnen we zeggen dat muizennesten geen verbastering van muizenissen is.

Beide idiomen hebben dezelfde betekenis, maar zijn onafhankelijk van elkaar ontstaan (Stoett, II, 1923 : 58).

Wat we in het Afrikaans krijgen is een syntactische perspectiefverschuiving. Die verschuiving kan te wijten zijn aan Duitse invloed : Einem steckt der Kopf voll Mäusenester.

Zich dik maken X Dik wees vir iemand.

Het syntactische verschil tussen het Nederlandse en het Afrikaanse idioom is toe te schrijven aan een verschillende interpretatie (Malherbe, 1925: 156). In het Nederlands wordt zich dik maken geïnterpreteerd als opzwellen, groot worden van woede, terwijl Afrikaans het beeld van volgegeten zijn gebruikt.

Holle vaten klinken het hardst X Lēe vate maak die meeste geraas/Lēe vate klink die holste (HAT).

De variant die HAT geeft komt min of meer overeen met het Nederlandse idioom. De andere variant wijkt meer af. Een mogelijke oorzaak hiervoor is Engelse beïnvloeding : Empty vessels make the most noise.

Maar we kunnen even goed te maken hebben met een lexicale vervanging in een idioom. Geraas maken is immers een frequente uitdrukking in Afrikaans voor lawaai maken.

Wie een hond wil slaan, vindt licht een stok X As jy 'n hond wil slaan, vind jy maklik 'n stok.

Wie het schoentje past, trekke het aan X As die skoene jou pas, trek dit aan.

Afrikaans gebruikt in beide gevallen een bijzin van veronderstelling en voorwaarde (conditionele bijzin). Deze worden ingeleid door een voegwoord als.

De Nederlandse idiomen beginnen met het betrekkelijk voornaamwoord wie.

Het antecedent van wie is in beide gevallen ingesloten. De betrekkelijke bijzin met wie verwijst niet naar een specifieke persoon, maar naar personen

in het algemeen. Waar Afrikaans een conditioneel uitgangspunt heeft, heeft het Nederlands een meer deictisch perspectief.

Als twee honden vechten om een been, loopt de derde ermee heen X Twee honde veg om 'n been, die derde loop daarmee heen.

Het is opvallend dat het Nederlandse idioom een complexe structuur heeft (conditionele bijzin), terwijl we in Afrikaans eigenlijk maar een aaneenschakeling van twee hoofdzinnen zonder voegwoord hebben. Het verlies van syntactische binding wordt echter gecompenseerd met de parallelle opbouw en de meer ritmische structuur.

Dit gaat aan zijn neus voorbij X Dit is neusie verby met hom.

In het Nederlandse idioom hebben we een combinatie van één voor- en één achterzetsel. In het Afrikaans wordt het koppelwerkwoord zijn ("is") gebruikt, omdat dikwijls een vorm van het werkwoord zijn ("wees") voldoende is om beweging uit te drukken. Is, was, enz. ontstaan dan uit vollere vormen waarin een werkwoord zoals gaan of lopen voorkwam (Le Roux 1923 : 123).

Omdat het werkwoord zijn ("wees") gebruikt wordt, kan de volgende bepaling beschouwd worden als een naamwoordelijk deel of predicaatsnamen (ANS:813).

Het naamwoordelijk deel bestaat in dit geval uit een adjectiefgroep bestaande uit een substantief [neusie] en een bijwoord [verby]. Volgens Le Roux (1923: 123) kan de betrekking van het oorspronkelijke bijwoord tot het substantief zo verengd worden dat het daarmee samengroeit tot een begrip. Uiterlijke kenmerken van de voltrekking van dit proces zijn dat er dan geen lidwoord of ander bepalend woord voor het substantief kan staan, en ook geen voorzetsel. Zo'n samengroeiing wordt door Kempen (129 e.v.) een compositum genoemd.

Een ander kenmerk van een compositum is dat de eerste component vaak een lichaamsdeel is ; vlg.: been-af, haar-af, enz.

Composita komen ook in Nederlands voor, zij het in beperkte mate.

2.3. MORFOLOGISCHE VERSCHILLEN

Zoals ook De Beer (1988 :194) constateerde, zijn er maar weinig gevallen waar morfologische veranderingen bij idiomen ingetreden zijn :

Elkaar in het haar zitten X Hulle sit mekaar in die hare

Gewoonlijk heeft het Afrikaans hare, waar het Nederlands haar heeft.

Dat gaat aan zijn neus voorbij X Dit is neusie verby met hom

De woorden neus en neusie zijn elders in het Afrikaans verwisselbaar, al naar gelang van de grootte van de benoemde zaak en/of de spreker zijn emotionele toestand. Maar niet in het idioom neusie verby. Hier kan slechts het diminutief neusie optreden. Het is uitzonderlijk in het Afrikaans dat een basisvorm niet, maar het overeenstemmende vrije diminutief wel kan optreden op een bepaalde plaats in een taaluiting (Combrink, 1985 : 24).

Voorkomen is beter dan genezen X Voorkoming is beter as genesing

Hoewel ook in het Afrikaans een infinitief zelfstandig kan gebruikt worden (Voorkom is beter as genees is dus mogelijk) wordt om één of andere reden (rijm?) een afleiding gebruikt.

2.4. MORFO-SYNTACTISCHE VERSCHILLEN

Hieronder vallen de idiomen waar zowel morfologische als syntactische factoren tegelijk aan het werk zijn. Bijvoorbeeld :

Had het een wolf geweest, 't had uw neus afgebeten X Als dit 'n slang was, dan het hy jou al lank gebyt

Wie het schoentje past, trekke het aan X As die skoene jou pas, trek dit aan

Dit smaakt naar teer, had ik maar meer X Dit smaak na teer, ek lus nog meer

In de Nederlandse idiomen komt een conjunctief of een restant daarvan voor. Wendingen waarin conjunctiefvormen voorkomen, behoren meestal tot de schrijftaal of tot het archaïsch taalgebruik ; ze hebben ook dikwijls het karakter van vaste uitdrukkingen (ANS : 448).

In de bovenstaande gevallen drukt de conjunctief respectievelijk een veronderstelling van iets wat niet zo is, een aansporing en een wens uit.

In het Afrikaans is de conjunctief helemaal verdwenen. In plaats daarvan wordt een conditionele zin (as), een imperatief (tref), of een omschrijving (ek lus) gebruikt.

In andere gevallen is het Nederlandse werkwoord in het Afrikaans verdwenen, zodat het idioom op een andere manier moet gevormd worden :

Voor iemand duimen X Duim vashou vir iemand

Hakketeren X Hak-en-tak lewe

In beide gevallen hebben we te doen met een functiewisseling. Omdat de werkwoorden duimen en hakketeren in het Afrikaans niet bestaan, moet het idioom op een andere manier tot stand gebracht worden.

Omdat het zelfstandig naamwoord duim wel voorkomt in het Afrikaans volstaat het om vashou als verklarend toevoegsel te gebruiken om dezelfde betekenis te verkrijgen.

Iets analoogs hebben we bij hak-en-tak lewe. Het oorspronkelijke hakketeren is verloren gegaan, of beter, volksetymologisch vervormd tot hak-en-tak. Toevoeging van een werkwoord (lewe) was dus ook hier noodzakelijk.

Tenslotte komen er in het Nederlands nog een aantal geijkte wendingen met oude buigingsvormen voor :

Een kwelling des geestes X 'n Kwelling van die gees ('n Kwelling des geestes)

De laatste der dagen X Die laaste van die dae (Die laaste der dae)

De stem des roependen in de woestijn X 'n Stem wat roep in die woestijn ('n Stem des roepende)

De vrees des Heren is het beginsel der wijsheid X Die vrese van die Here is die beginsel van wysheid (Die vrees des Heren is die beginsel der wysheid)

Veel honden zijn der hazen dood X Baie honde is 'n haas se dood

Wiens brood men eet, diens woord men spreekt X Wie se brood 'n mens eet, die se brood 'n mens spreek

We hebben hier te doen met substantieven en betrekkelijke voornaamwoorden in de genitiefvorm. Zulke genitiefbepalingen komen in het Nederlands nog voor in min of meer vaste verbindingen, waaronder vaste uitdrukkingen en in archaisch taalgebruik.

Dergelijke genitieven worden in gewoon taalgebruik meestal vervangen door een voorzetselconstituent ingeleid door van. In het Afrikaans bestaat de tendens om ook in uitdrukkingen de oude genitiefvormen door van te vervangen.

Het betrekkelijk voornaamwoord wiens is ook een genitiefvorm en kan beschouwd worden als een bezittelijk betrekkelijk voornaamwoord (ANS : 244 - 245).

Wiens wordt in het Nederlands vooral in geschreven taal gebruikt. In het Afrikaans wordt wiens vervangen door de voorbepaling wie se.

Diens is de genitief van het zelfstandige die. In de Nederlandse spreektaal en in het Afrikaans worden respectievelijk die z'n en die se gebruikt.

2.5. SEMANTISCHE VERSCHILLEN

Ondanks de erg veranderde levensomstandigheden hebben de meeste idiomen hun Nederlandse betekenis behouden. In slechts een paar gevallen wijkt de Afrikaanse betekenis van de Nederlandse af.

Een blauwe Maandag X 'n Blou Maandag

Het adjectief blauw had in de middeleeuwen en ook later de betekenis "nietig, van weinig waarde", vandaar een blauwe maandag, een maandag van geen betekenis, die niet meetelt, maar als Zondag, als feestdag beschouwd wordt, waarop men niet werkt (Stoett I, 1923 : 95).

In het Afrikaans betekent 'n Blou Maandag "een dag waarop alles verkeerd loopt". Daar blou voor de Afrikaner betekenisloos was is de voorstelling "moeilijk werk, door elkaar" op de voorgrond gekomen (Malherbe, 1924 : 136).

Op één been kan men niet lopen (of staan) X Hy kan nie eenbeentjie staan nie

In het Nederlands wordt deze uitdrukking gebruikt om iemand aan te moedigen na een glaasje nog een tweede te gebruiken (Stoett I, 1923 : 71). In het Afrikaans gebruikt men deze uitdrukking om te beduiden dat iemand beschonken is.

Hij mag zien hoe hij de mast opkrijgt X Elkeen moet sien dat hy sy eie mas opkry

De Nederlandse betekenis van dit idioom is dat iedereen maar moet zien hoe hij aan de kost komt. In het Afrikaans bedoelt men dat iedereen maar voor zijn eigen zaken moet zorgen (Malherbe, 1924 : 260).

Zijn anker ergens laten neervallen X Anker gooi

Zijn anker ergens laten neervallen betekent dat men ergens zijn intrek neemt om er voortaan - korter of langer - te verblijven. In het Afrikaans wordt Anker gooi overdrachtelijk gebruikt voor het aanknopen van liefdesbetrekkingen. Malherbe (1924 : 117) vermeldt dat de Afrikaanse betekenis kan verband houden met het Fries.

Aan de man brengen X Aan die man bring

Deze uitdrukking betekent in het Nederlands "verkopen" en hoewel De Villiers-Gouws, Kritzinger en HAT nog steeds "verkopen" als enige betekenis vermelden, zou het idioom volgens informanten in het Afrikaans eigenlijk een nieuwe betekenis gekregen hebben, nl. iemand arresteren.

In de hand komen X In die hand kom

In de hand komen betekent "van dienst beginnen te worden", gezegd van jonge mensen, die reeds in staat beginnen te worden tot enig hulpbetoon (Stoett I,

1923 : 312).

In die hand kom daarentegen betekent "ontdekt worden nadat een misdaad begaan is, gevangen en in hechtenis genomen worden" (Malherbe 1924 : 194).

Hot en haar X Hot en haar

Hot in het Afrikaans betekent "links", terwijl het in het Nederlands "rechts" betekent. Deze betekenisverandering houdt verband met de positie van de drijver van een ossespan (zie ook 1.2.6.4.).

2.6. SAMENVATTING

In dit hoofdstuk worden de verschillen tussen Nederlandse en Afrikaanse idiomen beschreven en verklaard. Deze kunnen in verschillende categorieën verdeeld worden : lexicaal, syntactisch, morfologisch, morfo-syntactisch en semantisch.

3. IDIOMEN IN VERBAND MET HET ZEEMANSLEVEN EN DE SCHEEPVAART

Een aanzienlijke hoeveelheid alledaagse gebruikswwoorden, vaste uitdrukkingen en idiomen in het Afrikaans die oorspronkelijk naar zaken i.v.m. de scheepvaart verwezen, zijn ontstaan in de 17de-eeuwse zeemanstaal of zijn als erfgoed door het Nederlands in het Afrikaans ingeburgerd geraakt.

Doordat de bevolking aan de Kaap vooral tijdens de 17e-eeuw veel met zeelui van over de gehele wereld in aanraking kwamen, zijn het meestal enkelwoorden die inslag gevonden hebben in de spreektaal van de kolonisten : ze zijn spontaan deel geworden van de Afrikaanse taalschat.

Er zijn drie categorieën waarin de zeetermen kunnen verdeeld worden : ten eerste woorden die niet direct uit Nederlands geërfd zijn, maar door de zeemanstaal ontleend zijn aan andere talen (bijv. basta, hangmat), vervolgens woorden die wel in de Nederlandse zeemanstaal bestonden en daaruit geërfd zijn (bijv. katrol, kombuis) en tenslotte uitdrukkingen en idiomen die uit het Nederlands overgenomen zijn en die soms gediend hebben als basis voor eigen verdere ontwikkeling van Afrikaanse uitdrukkingen en idiomen (Liebenberg, 1976 : 5-15).

Maar terwijl de 17de-eeuwse Nederlanders een zeevarend volk waren, en bijgevolg met schepen en zee vertrouwd waren, is het Afrikaanse volk "gebore op die veld" (Malherbe, 1924 : 53). De isolatie van het veldbestaan en veranderde levensomstandigheden leiden daartoe dat een massa Nederlandse idiomen in Zuid-Afrika verloren gaan. De handel, scheepvaart en soldatendienst maken plaats voor landbouw, veeteelt en jacht.

In dit hoofdstuk wordt onderzocht hoe goed idiomen i.v.m. het zeemansleven en de scheepvaart in de Afrikaanse idioomvoorraad bewaard zijn gebleven.

Om te beginnen zijn alle idiomen die aan het zeemansleven en de scheepvaart ontleend zijn in Stoett (1923) , Malherbe (1924) en De Villiers - Gouws (1988) opgespoord. Omdat bepaalde onderdelen van schepen ook idiomen geworden zijn, worden ook idiomen die uit één woord bestaan zoals anker, opgenomen.

3.1. SCHEEPVAARTIDIOMEN BIJ STOETT

Van de 2.688 idiomen die Stoett bespreekt, zijn er 101 ontleend aan de scheepvaart. De idiomen die onderstreept zijn staan ook in HAT. Het zijn de volgende:

Iemand aanklampen

Iemand afschepen

Aftakelen / Toetakelen

Anker

Zijn anker ergens laten vallen

Zijn anker lichten

Een schip met zure appels

Averij belopen

Iemand van bakboord naar stuurboord zenden

Een schip op strand, een baken in zee

Als het (ge)tij verloopt, verzet men de bakens

Bakzeil halen

Bekaaid ergens afkomen

Binnen zijn

Bijdraaien

Voor de boeg hebben

Iets over een andere boeg gooien

Iemand aan boord klampen

Aan boord komen

Botvieren

Te boven komen

De breeveertien opgaan/opvaren

Driemaal is scheepsrecht

Iemand dwarsdrijven

Grootscheeps

In behouden haven zijn

Het hoekje om zijn

Kant noch wal raken

Er zijn kapers op de kust

Kaplaken

Iemand de volle laag geven

Aan lager wal geraken

Er is met hem geen land te bezeilen

In (de) lij liggen/zijn

Uit de lijken geslagen zijn

Langzaam aan, dan breekt de lijn niet

Iemand aan het lijntje houden

Iemand de loef afsteken

Met man en muis

Er dienen geen twee grote masten op één schip

Met de nachtschuit komen

Een oog/oogje in het zeil houden

Opdoeken

Voor iets opdraaien

Met iemand opgescheept zijn/zitten

Overstag gaan

Overstuur zijn

Een (oude) paai

Peil trekken op iemand/iets

In de peiling (of in peil) hebben/krijgen

Plechtanker

Poolshoogte nemen

Een rakje in de wind/het zeil

Zoals het reilt en zeilt

Roeien met de riemen die men heeft

Aan het roer zijn/zitten

Ruimschoots

Oude/dure schepen blijven aan land

De schepen achter zich verbranden

Schipbreuk lijden

Schipperen

Schoonschip maken

De schoot vieren

In iemands schuitje komen/varen

In het schuitje zijn/zitten

Iemand op sleeptouw houden

Iemand op sleeptouw nemen

Spijkers op laag water zoeken

Het loopt de spuigaten uit
Van stapel lopen
iets op stapel zetten
Van streek zijn/raken
Op streek zijn
Iemand op streek helpen
De beste stuurman staan aan wal
Een uiltje knappen/vangen/knippen
Iemand in het vaarwater zitten
Op de valreep
Ergens verzeild zijn
De vlag dekt de lading
De vlag strijken
De vlag voeren
Een vlag op een modderschuit
Bij de vleet
Iemand de voeten spoelen
Voorland
De wal keert het schip
Buiten westen zijn
De wind waait uit een andere/verkeerde hoek
Door de wind gaan
Voor de wind gaan
Zeemanschap gebruiken
Een ongemakkelijk/lastig zeeschip
Het zeil in top halen/voeren
Het zeil strijken voor iemand
Alle zeilen bijzetten
Met een nat zeil thuiskomen/lopen
Met een opgestreken zeil naar iemand toekomen
Onder zeil gaan
Met iemand onder zeil gaan
In iemands zog/kielzog varen

Deze idiomen vertegenwoordigen 3,75% van het totale aantal vermelde idiomen.

3.2. SCHEEPVAARTIDIOMEN IN DE AFRIKAANSE IDIOMVERZAMELINGEN (MALHERBE (1924) EN DE VILLIERS-GOUWS (1988))

Een plusteken beteken dat het idioom opgenomen is, een minteken dat het idioom niet opgenomen is.

	MALH. DV-G	
Aanklamp (by 'n meisie)	+	-
Aanlê (by 'n meisie)	+	+
Afdraand	+	-
Afskeep	+	-
Êrens anker gooi	+	+
Van bakboord na stuurboord	+	+
Betakel/toetakel	+	+
As die gety verloop, versit mens die bakens	-	+
Oor een/'n boeg	-	+
Oor boord gooi	+	-
Drie maal is skeepsreg	+	-
Die gety laat verloop	-	+
Met die gety saamgaan	-	+
Na die haaie gaan	-	+
Kyk uit watter hoek die wind waai	-	+
Weet uit watter hoek die wind waai	-	+
In iemand se kielsog/kielwater vaar	-	+
In die knyp wees	-	+
Die vyand die volle laag gee	-	+
Iemand die loef afsteek	-	+
Aan 'n lyntjie hou/hê	+	+
Elkeen moet sien dat hy sy eie mas opkry	+	-
Vloek soos 'n matroos	+	-
Met die nagskuit kom	+	+
'n Ogie/oog in die seil hou	-	+
Iets oorboord gooi	-	+
Opgeskeep wees/sit met iemand/iets	+	+
'n Ou paai	+	-
Op peil wees	-	+
Op iemand peil trek	-	+

Poolshoogte neem	-	+
Roei met die rieme wat jy het	-	+
Die seile na die wind hang	-	+
Alle seile bysit	-	+
Die seil/vlag vir iemand stryk	-	+
Jou skepe agter jou verbrand	-	+
Daar kom altyd beter skepe in as wat daar uitgaan	-	+
In dieselfde skuit(-j) sit/vaar	-	+
Iemand op sleeptou neem	+	+
Aan die sleeptou hou/hê	+	+
Die spuigate uitloop	-	+
Spykers op laagwater soek	-	+
Van stapel stuur	-	+
Op stapel sit	-	+
Goed van stapel loop	-	+
Een stryk deur	-	+
Nie met mekaar stryk nie	-	+
Op stryk kom	-	+
Van stryk (bring)	-	+
Dit wil (nie) stryk (nie)	-	+
Die beste stuurman staan aan wal	-	+
'n Uiltjie knip	-	+
In sy vaalwater kom	+	+
Op die valreep	-	+
Verseil raak	-	+
Onder valse vlag vaar	-	+
Die vlag dek (nie) die lading (nie)	-	+
Onder watter vlag vaar hy ?	-	+
Die vlag stryk	-	+
Die wit vlag	-	+
By die vleet	-	+
Voet aan wal sit	-	+
Dit is jou voorland	-	+
Aan laer wal wees	-	+
Dit raak nog kant nog wal	-	+
Deur die wind wees	-	+

Die wind waai uit 'n verkeerde hoek	-	+
Die wind van voor kry	-	+
Voor die wind gaan	-	+
Iemand die wind uit die seile neem	-	+
Buite weste wees	+	+

Van de 1648 idiomen die Malherbe bespreekt, houden er 19 verband met het zeemansleven. Deze idiomen maken 1,2 % uit van het totale aantal vermelde idiomen.

Van de 3.680 idiomen die in De Villiers-Gouws opgesomd worden houden er 64 verband met het zeemansleven. Zij maken 1,7 % uit van het totale aantal vermelde idiomen.

3.3. BESLUIT

Omdat het aantal idiomen in elke verzameling verschillend is, zijn het aantal idiomen i.v.m. scheepvaart procentueel berekend. Als men die procenten met elkaar vergelijkt, is het duidelijk dat scheepvaartidiomen een veel groter aandeel hebben in de Nederlandse idioomvoorraad als in de Afrikaanse.

Veranderde levensomstandigheden oefenen dus duidelijk een invloed uit op de taal. Heel wat van die scheepvaartidiomen zijn in het Afrikaans verouderd en in onbruik geraakt, vandaar dat ze in een idioomwoordenboek zoals De Villiers-Gouws, dat het accent op Afrikaanse en nieuwe idiomen legt, niet opgenomen worden.

Een groot deel van die idiomen zijn echter nog wel in gewone woordenboeken terug te vinden. Zo zijn er van de 101 idiomen die bij Stoett voorkomen 58 in HAT terug te vinden.

Dat idiomen die ontleend zijn aan een gebied dat voor de Afrikaner verloren is, toch maar langzaam verdwijnen, heeft volgens Malherbe (1924 : 54) te maken met het feit dat ze reeds bij de verhuizing naar Zuid-Afrika in brede volkskringen als vastgeworteld taalgoed een bestaan gehad hebben.

Andere redenen voor het verder bestaan van scheepvaartidiomen is dat het Afrikaanse idioom een nieuwe betekenis gekregen heeft of van nieuwe associatieve elementen voorzien is :

Iemand aanklampen : "iemand die men op weg ontmoet aanspreken"

Aanklamp (by 'n meisie) : "haar het hof maken"

Aanleggen : "een schip vastmaken met kabels"

Aanlê (by 'n meisie) : "haar het hof maken"

Zijn anker ergens laten vallen : "ergens zijn intrek nemen om er voortaan korter of langer - te verblijven"

Anker gooi : "het aanknopen van liefdesbetrekkingen"

Hij mag zien hoe hij de mast opkrijgt : "d.i. aan de kost komen"

Elkeen moet sien dat hy sy eie mas opkry : "elkeen moet voor zijn eigen zaken zorgen".

In een paar gevallen zijn bepaalde woorden die in het idioom geen duidelijke voorstelling meer opwekken door nieuwe begrippen vervangen :

In iemands vaarwater komen X In iemand se vaalwater kom

Van bakboord na stuurboord X Van bakpoort na stuurpoort

Daartegenover is er ook een factor die het verdwijnen van scheepvaartidiomen in het Afrikaans in de hand werkt : naast het Nederlandse idioom en de overeenstemmende Afrikaanse vorm ontstaat een semantisch equivalent in het Afrikaans met beeldspraak die nauwer aansluit bij de leefwereld van de Afrikaner :

De beste stuurman staan aan wal X Die beste boer woon in die stad

X Die beste touleier sit op die voorbok

Roeien met de riemen die men heeft X Ploeg met die osse wat jy het

Naarmate de Nederlandse voorstellingsfeer meer en meer vervaagt, lopen deze Nederlandse idiomen en hun Afrikaanse equivalenten het gevaar te verdwijnen.

4. INDEX VAN DE BESPROKEN NEDERLANDSE EN AFRIKAANSE IDIOMEN

Hier wordt een overzicht gegeven van de idiomen die in dit werk besproken worden. De idiomen zijn alfabetisch gerangschikt volgens een hoofdwoord uit elk idioom. Telkens wordt als eerste het Nederlandse, en dan het verwante Afrikaanse idioom vermeld. Na elk idioompaar wordt aangeduid waar de bespreking kan gevonden worden.

De behandelde idiomen zijn :

Aap wat heb-je mooie jongen X Aap wat ben-je 'n mooie jonge (37)

Zijn anker ergens laten neervallen X Anker gooi (58)

Iemand op de bast komen X Iemand op sy bas gee (46, 47)

Men kan op één been niet lopen X Hy kan nie eenbeentjie staan nie (58)

Berouw komt altijd te laat X Spyt is 'n goeie ding, maar dit kom altyd te laat (49)

Blauwe maandag X Blou maandag (57)

Boe noch ba zeggen X Nie ba of boe sê nie (50)

Wiens brood men eet, diens woord men spreekt X Wie se brood mens eet, die se woord mens spreek (57)

Dat is Chinees voor mij X Dis Grieks vir my (44)

Voor dag en dauw X Douvoordag (50)

De laatste der dagen X Die laaste van die dae (56)

Zich dik maken X Dik wees vir (45, 53)

Zo dood als een pier X So dood soos 'n mossie (32)

Duimen voor iemand X Duim vashou vir iemand (56)

Hij wil ook een duit in 't zakje doen X Hy wil ook 'n stuiwer in die armbus gooi (40)

Zo bang als de duivel voor een knapzak X So bang soos die duivel vir 'n slypsteen (39)

De duivel inhebben X Die duivel in wees (44)

Een man uit duizend X 'n Man duisend (52)

Ongenode gasten zet men buiten de deur X Ongenooide gaste hoort agter deure en kaste (48)

Heet gebakerd X Kort gebakend (37)

Gek zijn op iets X Gek wees na iets (46)

Gelegenheid maakt genegenheid X Geleentheid gee geneentheid (46)

Achter de haag getrouwd zijn X Agter die bos getroud (32)
Elke haan is stout op zijn eigen mesthoop X Elke haan is koning op sy eie mis-
hoop (40)
Elkaar in het haar zitten X Mekaar in die hare sit (55)
Iemand op de hakken zitten X Op iemand se hakke wees (45, 47)
Hakketakken X Hak-en-tak lewe (56)
De hand aan het wiel leggen X Die skouer aan die wiel sit (44)
In de hand komen X In die hand kom (58)
Iemand op zijn hand hebben X Op iemand se hand wees (45)
Het hek is van de dam X Die hek is van die kraal (36)
Iemand in een hoekje dringen X Iemand in 'n hoekie keer (45)
Wie een hond wil slaan, vindt licht een stok X As jy 'n hond wil slaan, kan jy
maklik 'n stok kry (53)
Veel honden zijn der hazen dood X Baie honde is 'n haas se dood (57)
Als twee honden vechten om een been, loopt de derde ermee heen X Twee honde
veg om 'n been, die derde loop daarmee (heen) (54)
Iemand het hoofd wassen X Iemand se kop was (47)
Bij hoog en laag zweren X Hoog en laag sweer (52)
Hot en haar X Hot en haar (59)
Van zijn kapitaal teren X Lewe van sy rente en teer van sy kapitaal (46, 49)
Kastanjes uit het vuur halen X Kastaiings uit die vuur krap (46)
Als de kat van huis is, dansen de muizen op tafel X As die kat uit is, is die muis
baas (50)
Als het regent en de zon schijnt, is het kermis in de hel X Jakkals trou met
Wolf se vrou (33)
Klaar is Kees X Klaar met Kees (52)
Hij heeft de klok horen luiden, maar weet niet waar de klepel hangt X Hy het
die klok hoor lui, maar hy weet nie waar die bel hang nie (38)
De koe bij de horens vatten X Die bul by die horings vat (44)
Eerst het kooitje klaar en dan een vogeltje erin X Eers die koutjie en dan die
vroukje (49)
Dat komt in zijn kraam te pas X Dis net so in sy kraal (36)
Een krop in de keel X 'n Knop in die keel (41)
Een kwelling des geestes X 'n Kwelling van die gees (56)
Wie het laatste lacht, lacht het best X Wie laaste lag, lag die lekkerste (42)
Hoe later op de avond, hoe schoner het volk X Hoe later, hoe kwater (49)

Tussen lepel en mond valt het sop te grond X Van die hand tot die mond val die pap op die grond [42]

Te veel om van te leven en te weinig om van te sterven X Te min om van te lewe en te veel om van dood te gaan [51]

Men kan van liefde alleen niet leven X Lewe van liefde en kou water [49]

Er loopt hem een luis over de lever X Hy lyk of 'n vlieg (vlooi, iets) oor sy lewer geloop het [42,47]

Aan de man brengen X Aan die man bring [58]

Hij mag zien hoe hij de mast opkrijgt X Elkeen moet sien dat hy sy eie mas opkry [58]

Morgen komt nog een dag X M^ôre is nog 'n dag [45]

Zijn morgensprookjes en avondpraatjes komen niet overeen X Sy aand- en m^ôrepraatjes kom nie ooreen nie [51]

Muizennesten in het hoofd hebben X Kop vol muisneste [52]

Dat gaat aan zijn neus voorbij X Dit is neusie verby met hom [54]

Iemand bij de neus leiden X Iemand aan die neus lei [46]

Vier ogen zien meer als twee X Vier oë is beter as twee [45]

Zo oud als de weg van Rome X So oud soos die Kaapse pad [33]

De paarden achter de wagen spannen X Die kar voor die perde span [35, 51]

Een profeet die brood eet X Die ou profete is dood, en die jonges eet brood[48]

Van zijn rente leven X Lewe van sy rente en teer van sy kapitaal [46, 49]

Een schurftig schaap steekt de ganse kudde aan X Een brandsiek skaap steek die hele trop aan [34]

Je slacht de schildpad, je bent overal thuis X Hy is nes 'n volstruis, waar hy kom daar is hy tuis [34]

Wie het schoentje past, trekke het aan X As die skoen jou pas, trek dit aan [53, 55]

Een slag van iets hebben X 'n Slag hê [46]

De soep wordt nooit zo heet gegeten als ze opgediend wordt X Pap word altijd warmer gekook as wat dit geëet word [42, 51]

Het sop is de kool niet waard X Die kool is die sous nie werd nie [42, 51]

Een stem des roependen in de woestijn X 'n Stem wat roep in die woestyn [56]

Tussen twee stoelen zitten X Op twee stoele sit [46]

Van streek zijn X Van stryk wees [38]

Stukjes draaien X Stokkies draai [38]

Dit smaakt naar teer, had ik maar meer X Dit smaak na teer, ek lus nog meer[55]

Iemand op zijn tabernakel komen X Iemand op sy tabernakel gee (speel) [46]
Buig het takje als het nog jong is X Buig die boompie solank hy nog jonk is [43]
Oude trant X Ou traan [37]
Iemand om de tuin leiden X Iemand om die bos lei [32]
Niet onder een uil uitgebroed zijn X Nie onder 'n kalkoen uitgebroei wees nie [34]
Iemand in het vaarwater komen X In iemand se vaalwater kom [35, 47]
Holle vaten klinken het hardst X Leë vate maak die meeste geraas [43, 53]
Een goed verstaander heeft een half woord nodig X 'n Goeie begrip het 'n halwe woord nodig [42]
Geen vin verroeren X Nie 'n vinger verroer nie [35]
Voorkomen is beter dan genezen X Voorkoming is beter as genesing [55]
Een vos verliest zijn haren, maar niet zijn streken X 'n Jakkals verander van hare, maar nie van snare nie [33, 39]
De vrees des Heren X Die vrese van die Here [57]
Geld als water X Geld soos bossies, maar skuld soos sand [32, 49]
Stille waters hebben diepe gronden X Stille waters, diepe grond, onder draai die duiwel rond [48]
Het regent oude wijven met klompen X Dit reën ou meide met knopkieries [34]
Witjes lachten X Wit-tande lag [38]
Had het een wolf geweest, 't had uw neus afgebeten X As dit 'n slang was, dan het hy jou al lank gebyt [34, 55]
Woorden wekken, voorbeelden strekken X woorde wek, voorbeelde trek [41]
Het zijn wel mooie woorden, maar de eenden leggen de eieren X (Die belofte [woorde] is goed), maar die eend lê die eier [36]
Hij verdient het zout in de pap niet X Sy sout nie verdien nie [50]

5. SAMENVATTING EN BESLUIT

In dit onderzoek zijn een aantal historisch verwante, maar toch verschillende Afrikaanse en Nederlandse idiomen met elkaar vergeleken. Afrikaanse en Nederlandse idiomen verschillen op lexicaal, syntactisch, morfologisch, morfo-syntactisch en semantisch gebied. Alvorens echter met een bespreking en beschrijving van die verschillen te beginnen, werd in de inleiding het begrip idioom zelf behandeld. Met behulp van woordenboeken werd gepoogd om het begrip idioom te definiëren, en al vlug bleek dat er heel wat benamingen in omloop zijn voor wat idiomatisch in een taal is.

Bovendien moest het begrip idioom ook tegenover verwante begrippen zoals spreekwoord en spreuk afgebakend worden. Uit de definiëring bleek dat idiomen bepaalde eigenaardigheden vertonen die ze op morfologisch, syntactisch en semantisch gebied van gewone zinnen en structuren onderscheiden. Na inachtneming van al deze gegevens kan een idioom als volgt gedefinieerd worden : een lexicaal complexe uiting die semantisch simplex is.

Bij idiomen kunnen twee vormeigenschappen, met name innerlijke en uiterlijke vormverschijnselen onderscheiden worden. Er kunnen ook een aantal idioomtypes voorkomen : syntactische, fonologische, morfologische en lexicale idiomen. Tenslotte werden de herkomst, het ontstaan en de verdwijning van idiomen behandeld.

Na deze theoretische inleiding werden de idiomen volgens hun verschillen in categorieën ingedeeld : lexicaal, syntactisch, morfologisch, morfo-syntactisch en semantisch. De meeste verschillen vinden plaats op lexicaal gebied. Het grootste deel van de lexicale veranderingen kan toegeschreven worden aan factoren, zoals veranderde levensomstandigheden, het verloren gaan van de oorspronkelijke voorstellingsinhoud, of het vreemd aandoen van een Nederlands woord in de idioomcontext.

Daarnaast zijn er nog een aantal idiomen met lexicale vervangingen die moeilijk te verklaren zijn. Het doel van al deze lexicale vervangingen is om het idioom beter te laten aansluiten bij de nieuwe omstandigheden en het zo in zijn voortbestaan te verzekeren.

Een andere belangrijke categorie is die van de syntactische verschillen. Hieronder vallen die idiomen die in het Nederlands nog een datiefconstructie of restant daarvan bezitten. In het Afrikaans is deze datief steeds vervangen door een bezittelijk voornaamwoord. Het Afrikaans heeft in een paar gevallen ook de voorstellingsinhoud van het Nederlandse idioom uitgebreid met nieuwe elementen. Deze nieuwe elementen zijn vaak betekenisloos, maar ze geven het idioom stevigheid en afgerondheid zodat het in zijn bestaan verzekerd wordt. Daartegenover kan het Afrikaanse idioom eveneens een verkorting of vereenvoudiging van het Nederlandse idioom zijn. Verder wijkt de zinsbouw bij een aantal Afrikaanse idiomen van de Nederlandse af en tenslotte zijn er nog een aantal losstaande syntactische verschillen.

Op morfologisch gebied zijn de verschillen klein, slechts enkele gevallen kunnen aangetoond worden. Meer verschillen zijn te vinden in de morfo-syntactische categorie. Hierbij gaat het om conjunctieven en genitieven die in het Afrikaans vervangen zijn en om woorden die een functiewisseling ondergaan hebben.

Een laatste categorie wordt gevormd door de semantische verschillen, maar slechts in een paar gevallen wijkt de Afrikaanse van de Nederlandse betekenis af.

In het derde hoofdstuk werd onderzocht hoe goed idiomen die verband houden met het zeemansleven en de scheepvaart in de Afrikaanse idioomvoorraad bewaard zijn gebleven. Uit het onderzoek blijkt dat scheepvaartidiomen een groter aandeel hebben in de Nederlandse dan in de Afrikaanse idioomvoorraad.

Toch is de vermindering van het aantal scheepvaartidiomen in het Afrikaans minder ingrijpend dan zou kunnen verwacht worden. Dat bewijst dat veel van deze idiomen reeds bij de verhuizing naar Zuid-Afrika in brede volkskringen een vastgeworteld bestaan gehad hebben. Andere redenen voor het verder bestaan van scheepvaartidiomen is dat het Afrikaanse idioom een nieuwe betekenis gekregen heeft, of dat verouderde begrippen door nieuwe vervangen zijn.

Om te besluiten kan gezegd worden dat er belangrijke verschillen zijn tussen Nederlandse en Afrikaanse idiomen. De veranderde levensomstandigheden, het nieuwe land en de eeuwenlange afzondering hebben diepe sporen op de taal en de idiomen achtergelaten.

Het merendeel van deze veranderingen is functioneel : verouderde of in onbruik geraakte begrippen en constructies moesten vernieuwd worden om aan te sluiten bij de nieuwe omstandigheden, zoniet zou het hele idioom in onbruik raken en verdwijnen. Toch vormen de hier besproken idiomen maar een klein deel van de totale idioomvoorraad. De meeste idiomen zijn met andere woorden onveranderd gebleven, dankzij hun afgerondheid, stevigheid en hun vastgeworteld zijn in brede volkskringen.

Moge tenslotte deze scriptie er toe bijdragen om de steeds groter wordende kloof tussen het Nederlands en het Afrikaans te overbruggen en op die manier in beide taalgebieden een hernieuwde belangstelling voor elkaars taal en cultuur te bewerkstelligen.

SAMEVATTING

In hierdie ondersoek word 'n aantal histories verwante, maar tog verskillende Afrikaanse en Nederlandse idiome met mekaar vergelyk. Afrikaanse en Nederlandse idiome verskil op leksikale, sintaktiese, morfologiese, morfo-sintaktiese en semantiese gebied.

Alvorens egter met 'n bespreking en beskrywing van die verskille begin kon word, is die begrip idioom self in die inleiding behandel. Met behulp van woordeboeke is gepoog om die begrip idioom te definieer en gou het geblyk dat daar heelwat benaminge in omloop is vir wat idiomaties in 'n taal is. Bowendien moes die begrip idioom ook teenoor verwante begrippe soos spreekwoorde en spreuke afgegrens word. Uit die definiëring het geblyk dat idiome bepaalde eienskappe vertoon wat hulle op morfologiese, sintaktiese en semantiese gebied van gewone sinne en strukture onderskei. Na inagneming van al hierdie gegewens kan 'n idioom as volg gedefinieer word : 'n leksikaal komplekse uiting wat semanties simpleks is.

By idiome kan twee vormeienskappe, met name van innerlike en uiterlike vormverskynsels onderskei word. Daar kan ook 'n aantal idioomtipes voorkom : sintaktiese, fonologiese, morfologiese en leksikale idiome. Ten slotte word die herkoms, die ontstaan en die verdwyning van idiome behandel.

Na hierdie teoretiese inleiding word die idiome volgens hulle verskille in kategorieë ingedeel : leksikaal, sintakties, morfologies, morfo-sintakties en semanties. Die meeste verskille kom op leksikale gebied voor. Die grootste gedeelte van die leksikale veranderinge kan toegeskryf word aan faktore soos veranderde lewensomstandighede, die verlore gaan van die oorspronklike lewensomstandighede of die vreemde uitwerking van 'n Nederlandse woord in die idioomkonteks. Daarnaas is daar nog 'n aantal idiome met leksikale vervangings wat moeilik te verklare is. Die doel van al hierdie leksikale vervangings is om die idioom beter by die nuwe omstandighede te laat aansluit en dit op hierdie manier in sy voortbestaan te verseker.

'n Andere belangrike kategorie is dié van die sintaktiese verskille. Hieronder val die idiome wat in Nederlands nog 'n datiefkonstruksie of 'n restant daarvan besit. In Afrikaans is hierdie datief vervang deur 'n besitlike voornaamwoord. Afrikaans het in sekere gevalle ook die voorstellingsinhoud van die Nederlandse idioom uitgebrei met nuwe elemente. Hierdie nuwe elemente is dikwels betekenisloos, maar hulle gee die idioom stewigheid en afgerondheid sodat dit in sy bestaan verseker word.

Daarteenoor kan die Afrikaanse idioom eweneens 'n verkorting of vereenvoudiging van die Nederlandse idioom wees. Verder wyk die sinsbou by 'n aantal Afrikaanse idiome van die Nederlandse sinsbou af en ten slotte is daar nog 'n aantal losstaande sintaktiese verskille.

Op morfologiese gebied is die verskille klein; slegs enkele gevalle kan aangetoon word. Meer verskille is te vinde in die morfo-sintaktiese kategorie. Hierby gaan dit om konjunktiewe en genitiewe wat in Afrikaans vervang is en om woorde wat 'n funksiewisseling ondergaan het.

'n Laaste kategorie word gevorm deur die semantiese verskille, maar slegs in 'n paar gevalle wyk die Afrikaanse van die Nederlandse betekenis af.

In die derde hoofstuk word ondersoek hoe goed idiome wat verband hou met die seemanslewe en die skeepvaart in die Afrikaanse idioomvoorraad bewaar gebly het.

Uit die ondersoek blyk dat skeepvaartidiome 'n groter aandeel in die Nederlandse as in die Afrikaanse idioomvoorraad het. Tog is die vermindering van die aantal skeepvaartidiome in Afrikaans minder ingrypend as wat verwag kon word.

Dit bewys dat baie van die idiome reeds by die verhuising na Suid Afrika in breë volkskringe 'n vasgewortelde bestaan gehad het. Ander redes vir die voortbestaan van skeepvaartidiome is dat die Afrikaanse idioom 'n nuwe betekenis gekry het, of dat verouderde begrippe deur nuwes vervang is.

Ten einde laaste kan gesê word dat daar belangrike verskille tussen Nederlandse en Afrikaanse idiome is. Die veranderde lewensomstandighede, die nuwe land en die eeue-lange afsondering het diepe spore op die taal en die idiome agtergelaat. Merendeels is hierdie veranderinge funksioneel : verouderde of in onbruik geraakte begrippe en konstruksies moes gemoderniseer word om aan te sluit by die nuwe omstandighede, so nie sou die hele idioom in onbruik raak en verdwyn. Tog vorm die idiome wat hier bespreek word maar 'n klein deel van die totale idioomvoorraad. Die meeste idiome het met ander woorde onveranderd gebly, danksy hulle afgerondeheid en stewigheid en hulle vasgeworteldheid in breë volkskringe.

Ek hoop dat hierdie skripsie daartoe sal bydra om die altyd groter wordende kloof tussen Nederlands en Afrikaans te oorbrug en op die manier in beide spraakgebiede 'n hernude belangstelling vir mekaar se taal en kultuur te bewerkstellig.

6. LITERATUURLIJST

S.P.E. BOSHOFF

Volk en taal van Suid-Afrika. De Bussy, Pretoria, HAUM, Kaapstad, 1921.

D.B. BOSMAN e.a.

Tweetalige Woordeboek. Tafelberg-Uitgewers, 1969.

J. COMBRINK

Idiome en idioomonderrig. Deel 1 : Eerste Begrippe. In *Klasgids*, 20 (n° 2, April 1985), 21-28.

J. COMBRINK

Oor duimvashou (idiome en idioomonderrig. Deel 2). In *Klasgids*, 25 (n° 1, Februarie 1990), 54-63.

J.A. DE BEER

Ons verwaarloos ons idioomskat. In *Klasgids*, 22 (n° 4, Oktober 1987), 6-15.

J.A. DE BEER

'n Sintaktiese en semantiese bespreking van Afrikaanse idiome, D. Litt.-proefskrif, Universiteit van Pretoria, 1989.

J.A. DE BEER

Die onderrig van idiome. In *Klasgids*, 25 (n° 2, Mei 1990), 5-14.

J.A. DE CONING

Spreekwoorde, idiome, uitdrukkinge, beelde ... In *Klasgids* 12 (n° 4, Februarie 1978), 21-22.

M. DE VILLIERS en R.H. GOUWS

Idiomewoordeboek. Nasou Beperk, Kaapstad, 1988.

B. DONALDSON

The influence of English on Afrikaans. Serva Publishers, Pretoria, 1988.

G. GEERTS, e.a.

Algemene Nederlandse Spraakkunst. Wolters-Noordhoff Groningen en Wolters Leuven, 1984.

D.M. GULLAND, D.G. HINDS-HOWELL

The Penguin Dictionary of English Idioms. Penguin Books Ltd, Hammondswoth, Middlesex, England, 1986.

HAT

Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal. Tweede uitgawe, vierde druk. door F.F. Odendal e.a., Perskor - Uitgewery, Johannesburg en Kaapstad, 1984.

P.I. HOOGENHOUT, J.J.A. SCHOEMAN

Afrikaanse idiome, spreekwoorde en segswyses. Maskew Miller Beperk, Kaapstad, 1936.

W. KEMPEN

Woordvorming en funksiewisseling in Afrikaans. Nasionale Boekhandel Bpk., Kaapstad (e.a.)

M.J. KOENEN, J.B. DREWES

Wolters' Woordenboek Eigentijds Nederlands. Grote Koenen, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1986.

B. KOK

Die vergelyking in die Afrikaanse volkstaal. J.L. Van Schaik, Bpk., Pretoria, 1942.

KRITZINGER, DE VILLIERS, PIENAAR

Afrikaanse spreekwoorde, gesegdes, enz..., J.L. Van Schaik, Bpk., Pretoria, 1936.

KRITZINGER

Verklarende Afrikaanse Woordeboek. J.L. Van Schaik, Bpk., Pretoria, 1965.

J.J. LE ROUX

Oor die Afrikaanse sintaksis. Swets en Zeitlinger, Amsterdam, 1923.

T.H. LE ROUX en J.J. LE ROUX

Middelnerlandse Grammatika, J.L. Van Schaik, Bpk., Pretoria, 1975.

H. LIEBENBERG

Matroostaal in Afrikaans. In *Klasgids*, 11 (n° 3, November 1976), 5-16.

H. LIEBENBERG

Volksverhale, -gebruike en -bygelowe in Afrikaans. In *Klasgids*, 12 (n° 2, Augustus 1977), 21-30.

H. LIEBENBERG

Van ridders, toernooie en skermutselings. In *Klasgids*, 12 (n° 3, November 1977), 8-17.

D.F. MALHERBE

Afrikaanse spreekwoorde en verwante vorme, Nasionale Pers, Bloemfontein, 1924.

M. NIENABER - LUITINGH (e.a.)

Woordkuns, J.L. Van Schaik Bpk., Pretoria, 1962.

F. PONELIS

Grondtrekke van die Afrikaanse sintaksis, J.L. Van Schaik Bpk., Pretoria, 1973.

E.H. RAIDT

Afrikaans en sy Europese verlede. Nasou Beperk, Elsiesrivier, 1980.

J. REYNOLDS

Afrikaans : Idiomatiese uitdrukkinge en Anglisismes, Maskew Miller Bpk., neënde druk, Kaapstad.

J. DU P. SCHOLTZ

Naamgewing aan plante en diere in Afrikaans. Nasou Beperk, 1974.

J. DU P. SCHOLTZ

Wording en ontwikkeling van Afrikaans. Tafelberg - Uitgewers Beperk, Kaapstad, 1982.

F. TH. SCHONKEN

De oorsprong der Kaapsch - Hollandsche volksoverleveringen. D. Fuhldauer, Swets en Zeitlinger, Amsterdam, 1914.

F.A. STOETT

Nederlandse spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden. W.J. Thieme en Cie. Zutphen, 1923.

F.A. STOETT

Middel nederlandse Spraakkunst. Martinus Nijhoff, 's-Gravenshage, 1923.

VAN DALE

Groot woordenboek der Nederlandse taal. Elfde herziene druk. door G. Geerts e.a., Utrecht/Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 1984.

M.C. VAN DEN TOORN

Nederlandse Grammatica. H.D. Tjeenk Willink, Groningen, 1975.

D.J. VAN SCHALKWYK

Enkele gedagtes i.v.m. idiomatiese uitdrukkings. In *Klasgids*, 7 (n° 4, Februarie 1973), 16-24.

B.G. VILJOEN

Idiome in die hoërskool : enkele vrae en feite. In *Klasgids*, 20 (n° 2, April 1985), 18-20.

WAT

Woordeboek van die Afrikaanse taal, door P.C. Schoonees e.a., Die Staatsdrukker, Pretoria.

WNT

Woordenboek der Nederlandse taal. Nijhoff en A.W. Sijthoff, 's-Gravenshage en Leiden.